

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut sociologických studií

Karolína Vařeková

**Explanace profesních a edukačních představ
žáků jedné deváté třídy**

Bakalářská práce

Praha 2017

Autor práce: **Karolína Vařeková**

Vedoucí práce: **Ing. Mgr. Jiří Remr, Ph.D., MBA**

Rok obhajoby: **2017**

Biografický záznam

VAŘEKOVÁ, Karolína. *Explanace profesních a edukačních představ žáků jedné deváté třídy*. Praha, 2017. 71 s. Bakalářská práce. Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut sociologických studií. Katedra sociologie. Vedoucí bakalářské práce Ing. Mgr. Jiří Remr, Ph.D., MBA

Abstrakt

Předkládaná bakalářská práce se zaměřuje na interpretaci způsobu, kterým je v představách žáků deváté třídy společnost hierarchicky segmentována na základě vykonávání odlišných povolání a absolvování rozdílných stupňů vzdělání. Cílem práce je objasnit studentovo vnímání nerovností ve společenském postavení mezi různými pracovními pozicemi a chápání vlivu studijních úspěchů na jejich vertikální seskupování. V teoretické části je sociologickými teoriemi vysvětlena úloha povolání a vzdělání při utváření a udržování sociální stratifikace. Teoretické koncepty jsou v analytické části ověřeny skrz kvalitativní výzkum uskutečněný v rámci jedné deváté třídy. Výzkumné otázky jsou zodpovězeny prostřednictvím kvalitativní analýzy dat získaných z hloubkových polostrukturovaných rozhovorů. Představy žáků odpovídají základnímu, v teoretické části definovanému, trojdimenzionálnímu hierarchickému členění sociálních vrstev, jejichž vzájemné nerovnosti podléhají zejména úrovním pracovních pozic pojmících se k daným vrstvám. Mezi vertikálně členěnými profesními skupinami jsou rozdílná společenská postavení vnímaná žáky jako opodstatněná, jelikož jedinci nacházející se v těchto kategoriích se vyznačují odlišnými osobnostními dispozicemi. Dle výsledků analýzy dosažení určitého společenského postavení do velké míry závisí na studijních výsledcích, které jsou měřítkem vynakládaného úsilí, jehož projevovaná intenzita je respondenty považovaná za hlavní charakteristiku vymezující reprezentanty jednotlivých hierarchických segmentů vůči sobě navzájem.

Abstract

This thesis is focused on the interpretation of the ninth-grade pupil's conceptions of hierarchical segmentation of society based on profession and obtained degree of education. Its main goal is to clarify student's perception of inequalities of social status among different work positions and to understand impact of study achievements on their

vertical grouping. Theoretical part deals with sociological theories to explain the role of occupation and education in formation and maintenance of social stratification. Analytical part validates theoretical explanations by qualitative research conducted within one ninth class. Research questions are answered by qualitative analysis of data acquired by in-depth semi-structured interviews. Student's conceptions correspond to the basic three-dimensional hierarchical classification of the social layers defined in theoretical part. Mutual inequalities of those layers depend mainly on the level of work position which is related to particular layers. Pupils perceive different social status among vertically segmented vocational groups to be justified because individuals within those categories are distinguished by different personality traits. Achievement of specific social status depends to a great extent on educational performance, which is a measure of invested efforts. Students consider manifested intensity of those efforts to be the main characteristics which mutually differentiates representatives of particular hierarchical segments.

Klíčová slova

sociální stratifikace, povolání, vzdělání, žák, společenské postavení, kvalitativní výzkum

Keywords

social stratification, occupation, education, pupil, social status, qualitative research

Rozsah práce: 145 946

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval/a samostatně a použil/a jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 19. května 2017

Karolína Vařeková

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala Ing. Mgr. Jiřímu Remrovi, Ph.D., MBA za odborné vedení předkládané bakalářské práce a za poskytnutí mnoha důležitých rad. Dále bych moc ráda poděkovala paní ředitelce ZŠ Mazurská a paní třídní učitelce letošní deváté třídy při realizování mé studie. Děkuji samozřejmě též všem účastníkům výzkumu, za jejich ochotně věnovaný čas při zodpovídání mých dotazů. Vděk patří i mé rodině (nedá se to říct jinak než) za vše. V neposlední řadě chci své děkuji vyjádřit svému partnerovi, jelikož až díky němu jsem si našla opravdové zalíbení ve studiu sociologie, a to prostřednictvím našich nikdy nekončících diskuzí nad veškerou podstatou fungování lidské koexistence.

**Institut sociologických studií
Projekt bakalářské práce**

Univerzita Karlova v Praze

Fakulta sociálních věd

Institut sociologických studií

PROJEKT BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Předpokládaný název:

***Explanace profesních a edukačních představ žáků
devátých tříd***

*(Explanation of professional and educational visions of pupils in the ninth
grade)*

Autor: Karolína Vařeková

Obor a ročník: Sociologie a sociální politika, 3. ročník

Akademický rok: 2015/2016

Vedoucí bakalářské práce: Ing. Mgr. Jiří Remr, Ph.D., MBA

V Praze dne:

Souhlasím s vedením bakalářské práce:

Vymezení výzkumného tématu

Jedním z prvních zásadních milníků lidského života je okamžik, kdy si uvědomíme, že musíme činit i rozhodnutí, která přesahují současnost a v důsledcích ovlivňují i náš pozdější život. Obecně panuje přesvědčení, že mezi podstatné aspekty utvářející kvalitu naší dospělé existence patří zaměstnání. Během dospívání jsme ze všech stran směřováni k tomu, abychom výběr povolání v žádném případě nepodceňovali. Daný nátlak nás podněcuje vést úvahy o budoucí ekonomické činnosti už od raného dětství. Samozřejmě, že se zatím jedná o nerealistické až pohádkové obrazy. Studenti v posledním ročníku základní školy jsou nuceni dát představám reálný obrys, jelikož poprvé mají možnost volby o podobě budoucího studia, která významným způsobem ovlivní jejich následnou pracovní aktivitu. Žák deváté třídy si sám sebe představuje v pracovním procesu, a to bez zkušeností z tohoto prostředí.

Ve své bakalářské práci se pokusím hlouběji identifikovat mechanismy stojící za aktuální představou budoucího povolání a pochopit jakým způsobem tato představa působí na proces volby střední školy. Budu zkoumat sociálně-psychologická hlediska profesních vizí dětí ukončujících studium základní školy. Komplexně podchytím vytvoření snů o ideální práci z jejich perspektivy pomocí rozboru sociální, emoční, mentální a vědomostní složky. Mínění o vhodnosti popsaného povolání poté porovnam s názorem na odpovídající následující vzdělání.

Výzkumné otázky jsem definovala: Jaké skutečnosti žáky devátých tříd základních škol nasměrovaly k aktuální představě o jejich dospělé pracovní náplni? Jaké je jejich vnímání funkce navazujícího vzdělání v dosahování vysněného zaměstnání? Proč si myslí, že preferovaná další školní instituce je optimálním výběrem k dosažení zvolené pracovní pozice? Které vnější a vnitřní aspekty měly důležitou úlohu ve volbě formy a oboru studia?

Metodologie práce

Bakalářská práce bude kombinací teoretického rozboru relevantních dokumentů a praktické analýzy výzkumného vzorku. Empirická část bude pojednávat o vlastním kvalitativním výzkumu zahrnující 20 individuálních hloubkových rozhovorů s žáky devátých tříd, kteří plánují pokračovat ve studiu na střední škole. Pomocí polostrukturovaného face-to-face rozhovoru s respondentem postupně proberu proces

konkretizování jeho rozhodnutí o výběru typu střední školy a oboru vzdělání, přičemž se dostaneme až ke konečné preferenci určité vzdělávací instituce. Explanační metodou rozeberu provázanost oblasti studijního zájmu s pracovním cílem. Budu se zvláště zajímat o to, kdy a na základě jakých skutečností měly děti jasno o typu školy, studijním oboru a konkrétním školním zařízení. Sekundární sumarizaci dat z dosavadních výzkumů zabývajících se faktory ovlivňující proces rozhodnutí rozšířím vlastním výzkumným šetřením s důrazem na pochopení dlouhodobých hodnotových strategií a postojů, které porovnám s aktuálním spektrem zálib. Pokusím se určit, jakou měrou je profesní směřování žáků devátých tříd založeno na racionálním rozhodnutí vyplývajícím z dlouhodobého plánování a jakým rozsahem na momentálních zájmových preferencích. Vzhledem k záměrům mé práce bych chtěla ve velké míře použít projektivní techniky, abych lépe porozuměla reálným motivacím a postojům žáků. Věřím, že využitím implicitních explorativních metod lépe odhalím skutečné vzorce chování. V rámci projektivních technik se zaměřím na personifikace a koláže, které umožní odhalit skutečné názory a obavy žáků.

Očekávané cíle a přínos výzkumného šetření

Předpokládám, že pomocí kvalitativního šetření zodpovím mé výzkumné otázky a prohloubím informace získané analýzou kvantitativních studií s podobným tématem. Individuálními hloubkovými rozhovory s žáky nejspíš zjistím, že souvislost mezi ideou povolání a vybraným navazujícím studiem nebude přímá. Domnívám se, že volba středního vzdělání bude podmíněna informacemi vstřebanými převážně od rodičů, či z internetových a tištěných podkladů středních škol. Profesní zaměření bude naopak kombinací vnitřních faktorů s dominantní úlohou aktuálních zájmů vyplývajících z celoživotních hodnotových orientací. Zvolené výzkumné šetření poskytne náhled na vztah mezi studentovým popisem budoucí pracovní činnosti a volbou sekundárního vzdělání.

Klíčová slova: explanace, projektivní techniky, žák základní školy, vzdělanostní motivace, kontext pracovního zaměření

Keywords: explanation, projective techniques, primary school pupil, educational motivation, context of work specialization

Předběžný seznam literatury

Davies, M., Kandel, D., B. 1981. *Parental and Peer Influences on Adolescents' Educational Plans: Some Further Evidence*. American Journal of Sociology, Vol. 87, No. 2, pp. 363-387. [online] Dostupné z: https://www.jstor.org/stable/2778462?seq=1#page_scan_tab_contents

Dvořák, D., Starý, K., Urbánek, P. 2015. *Škola v globální době. Proměny pěti českých základních škol*. Praha: Karolinum.

Hlad'o, P. 2010. *Vliv sociálního okolí na kariérové rozhodování žáků při přechodu do vyššího sekundárního vzdělávání*. Pedagogická orientace, roč. 20, č. 3, s. 66–81. [online] Dostupné z:

<http://www.vychova-vzdelavani.cz/download/pedor.pdf>

Hlad'o, P. 2013. *Rozhodování žáků absolventských ročníků základních škol o další vzdělávací a profesní dráze. Analýza na základě dotazníkového šetření a ohniskových skupin*. 1. vyd. Brno: Mendelova univerzita v Brně. [online] Dostupné z:

<http://www.vychova-vzdelavani.cz/rozhodovanizaku.pdf>

Irvine, A., M. 2002. *How parents choose where to send their adolescent children to high school*. Northwestern University. [online] Dostupné z:

https://www.researchgate.net/publication/35882264_How_parents_choose_where_to_send_their_adolescent_children_to_high_school

Jarkovská, L., Lišková, K., Šmídová, I. 2010. *S genderem na trh. Rozhodování o dalším vzdělání patnáctiletých*. 1. vyd. Edice studie, sv. 65. Praha – Brno: Sociologické nakladatelství - Masarykova univerzita v Brně.

Kandel, D., B., Lesser., G., S. 1970. *School, Family, and Peer Influences on Educational Plans Adolescents in United States and Denmark*. Sociology of Education, Vol. 43, No. 3, pp. 270-287. [online] Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/286434746_School_Family_and_Peer_Influences_on_Educational_Plans_of_Adolescents_in_the_United_States_and_Denmark

Keller, J., Tvrđý, L. 2008. *Vzdělanostní společnost? Chrám, výtah a pojišťovna*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství.

Kerckhoff, C., A., Huff., J., H. 1974. *Parental Influence on Educational Goals*. Sociometry. Vol. 37, No. 3, pp. 307-327. [online] Dostupné z:

<http://files.eric.ed.gov/fulltext/ED084468.pdf>

Pražská skupina školní etnografie. 2005. *Profi-volba z deváté třídy*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta. [online] Dostupné z:

<http://kps.pedf.cuni.cz/psse/pdf/profi_volba_z_devate_tridy/profi_volba_z_devate_tridy_11.pdf>

Prudký, L. a kol. 2009. *Inventura hodnot: výsledky sociologického výzkumu hodnot ve společnosti České republiky*. 1. vyd. Praha: Academia.

Šťatnová, P., Drahoňovská, P. 2012. *Jak žáci základních a středních škol vybírají svou další vzdělávací nebo pracovní kariéru*. 1. vyd. Praha: Národní ústav pro vzdělávání. [online] Dostupné z:

<http://www.nuov.cz/uploads/Vzdelavani_a_TP/AnalyzaKP_ZSaSS_pro_www.pdf>

Obsah

1.	ÚVOD	4
2.	TEORETICKÝ VSTUP	6
2.1	SOCIÁLNÍ NEROVNOSTI	6
2.1.1	Příklady teoretických východisek sociální stratifikace.....	7
2.1.2	Třídní analýza Erika Olina Wrighta.....	7
2.1.3	Třídní analýza Johna Henryho Goldthorpa.....	8
2.2	LEGITIMIZACE STRATIFIKAČNÍ PODSTATY SPOLEČNOSTI	9
2.2.1	Udržování symbolických hranic sociální hierarchie.....	11
2.2.2	Ekonomický vs. symbolický kapitál	12
2.2.3	Kulturní kapitál	14
2.2.4	Sociální kapitál	15
2.3	ZÁKLADNÍ ÚROVNĚ SPOLEČENSKÉ STRATIFIKACE.....	16
2.3.1	Nejvyšší úroveň	16
2.3.2	Střední segment.....	17
2.3.3	Dolní vrstva.....	17
2.3.4	Povolání jako statusotvorný indikátor	18
2.3.5	Vzdělání jako statusotvorný indikátor	20
3.	METODOLOGICKÁ SEKCE	22
3.1	VYMEZENÍ VÝZKUMNÝCH CÍLŮ	22
3.2	METODOLOGICKÉ INSPIRACE	22
3.2.1	Příklady českých výzkumů	22
3.2.2	Příklady zahraničních výzkumů.....	24
3.3	ZVOLENÁ METODA	25
3.3.1	Výběr výzkumného vzorku.....	26
3.3.2	Popis výzkumného vzorku.....	26
3.3.3	Kritéria kvality výzkumu	27

3.3.4	Etické hledisko.....	28
3.3.5	Představení prostředí a časového rámce výzkumu	29
3.3.6	Proces získání výzkumných informací	30
3.4	POSTUP ZPRACOVÁNÍ DAT	31
4.	ANALÝZA VÝZKUMNÝCH DAT	33
4.1	POPIS KOLÁŽÍ	33
4.2	PROFESNÍ PŘEDSTAVY	34
4.2.1	Motivace k nástupu do zaměstnání.....	34
4.2.2	Úloha povolání při utváření základních stratifikačních dimenzí.....	36
4.2.3	Sociální postavení vycházející z pracovní pozice.....	37
4.2.4	Symbolické hranice mezi profesními kategoriemi	38
4.3	EDUKAČNÍ PŘEDSTAVY	40
4.3.1	Motivace k nástupu na navazující studium.....	40
4.3.2	Úloha vzdělání při dosahování společenského postavení.....	41
4.3.3	Hlavní vzdělávací stupeň způsobující nerovnosti.....	43
4.3.4	Význam výhodných společenských kontaktů.....	45
4.4	REPREZENTANTI SPOLEČENSKÝCH VRSTEV.....	46
4.4.1	Základní členění profesí.....	46
4.4.2	Nejvyšší úroveň	49
4.4.3	Střední segment.....	51
4.4.4	Dolní vrstva.....	53
4.5	DÍLČÍ SHRUTÍ ANALYTICKÉ ČÁSTI.....	55
4.5.1	Úloha povolání při definování a formování sociálních nerovností.....	55
4.5.2	Úloha vzdělání při definování a formování sociálních nerovností.....	56
5.	ZÁVĚR A DISKUZE.....	58
	POUŽITÉ ZDROJE.....	60
	SEZNAM PŘÍLOH	65

PŘÍLOHY	66
Příloha č. 1: Návod s úkolem (text).....	66
Příloha č. 2: Ukázková koláž D5 (obrázek).....	69
Příloha č. 3: Ukázková koláž K2 (obrázek).....	70
Příloha č. 4: Ukázková koláž D9 (obrázek).....	71

1. ÚVOD

Hlavním záměrem této bakalářské práce je objasnit stratifikační princip utváření sociální reality na základě profesních a vzdělanostních rozdílů. Teoretické pochopení zmíněného je rozšířeno o vysvětlení představ žáků deváté třídy utvořených o sociálních nerovnostech způsobených odlišnými formami vykonávaných pracovních pozic a stupni nejvyššího dosaženého vzdělání. Počátek 21. století se nejen v České republice vyznačuje oslavou výrazné individuální participace jedince na podobě jeho vlastního života. Dítěti narozenému v tomto století je slibována výrazná volnost při rozhodování se o ideální dospělosti. Jedním z prvních zásadních milníků, kdy takové dítě aktivně ovlivňuje svou budoucnost, je poslední ročník základní školy. Musí se totiž rozhodnout, jestli bude pokračovat ve studiu a případně kde, či zda nastoupí rovnou do pracovního procesu a eventuálně v jakém odvětví. Cílem práce je z pohledu žáků deváté třídy popsat roli rozdílných profesí a studijních kvalifikací v procesu tvorby a legitimizace sociálních nerovností mezi různými vrstvami společnosti. Při jejich vzájemném vymezování je úloha povolání i vzdělání zásadní. Doprovodným cílem práce je dopracovat se k závěrům vysvětlujícím roli znalostí edukačních a profesních principů společenské stratifikace při segmentování společenských vrstev.

Objasnit podobu nerovností v sociální struktuře je jedním z hlavních cílů výzkumných prací uznávaných sociologů. Od počátku koncipování této vědy se objevuje s proměnou empirické reality i nespočet stratifikačních modelů, jejichž součástí není jen předložit vysvětlení existujících nerovností, ale i povahy mezigenerační reprodukce nerovností a formy společenského utvrzování jejich oprávněnosti pro udržování existence sociálního systému. Společnost se vždy členila na základě odlišujících faktorů, mezi které patří rasa, etnikum, pohlaví, věk, náboženství, národnost a mnoho dalších. Způsob obživy a k tomu potřebný obsah vědění byly jedním ze základních principů socioekonomické stratifikace. Úmysl porozumět sociální stratifikaci tedy není nové téma, ale vždy zůstane aktuální, protože společnost i přes velké ekonomické a politické proměny zůstává určitou formou hierarchicky strukturována.

Zajímavostí studie je představení chápání společenských nerovností, které jsou způsobeny rozdíly ve druzích vykonávaných profesních činnostech a stupních nejvyššího dosaženého vzdělání někým, kdo ještě nemůže své postavení definovat na bázi těchto distinkcí. Nerovné profesní a vzdělanostní podmínky nevnímají jen dospělí, ale právě i studenti základních škol, kteří si jsou vzájemně zatím po této stránce téměř rovni. Uvědomují si však, že se jednou sami, v podstatě dobrovolně, připojí do daného systému nerovností, a proto již nyní uvažují nad tím, jakým společenským postavením chtějí v budoucnu disponovat, případně

i nad způsobem, kterým ho mohou dosáhnout. Na následujících stránkách se nachází porovnání principů sociální stratifikace rozebraných v teoretické části s vysvětlením empiricky zjištěného vnímání nerovností žáky devátého ročníku typické pražské základní školy.

Práce je strukturována do třech základních sekcí. První část se věnuje teoretickému rámci sociálních nerovností postindustriální společnosti, jejichž legitimizace je vysvětlena na základě představení principů kategorizování ostatních členů společnosti a vlastního identifikování se s atributy přisuzovanými skupině, ke které se podle společných vlastností řadíme. Dále je rozvinuta teorie kapitálů, jakožto hlavních faktorů utvářejících a udržujících sociální nerovnosti, kdy jsou lidé stratifikováni na základě odlišné distribuce jejich obsahu. Následuje podrobnější představení podmínek, kterými disponují rozdílné vrstvy sociální stratifikace, přičemž hlavní důraz je kladen na popis role zaměstnání a instituce vzdělávání při uznávání platnosti pozic vrstev. Druhá sekce práce je věnována popsání zvolené výzkumné metody a okolností jejího provedení. Byl použit kvalitativní výzkum, jehož data byla sesbírána pomocí polostrukturovaných hloubkových rozhovorů. Poslední část textu je představením výzkumných zjištění, která jsou propojena s poznatky z teoretického vstupu. Analytické výstupy jsou členěny tak, že jsou nejprve vysvětleny profesní a edukační představy žáků vzhledem k jejich úloze při formování společenských nerovností. Dále jsou vysvětleny odlišnosti mezi vrstvami společnosti na základě vykonávané profese a nejvyššího dosaženého stupně vzdělání.

Bakalářská práce je pomocí zodpovězených výzkumných otázek zakončena explanací žáky definovaných úloh zaměstnání a vzdělání při stratifikování společnosti spolu s ukázkou jejich vlivu při trojdimenzionálním seskupování segmentů na bázi rozdílných profesních a edukačních poměrů. Pochopení stratifikačních zkušeností studentů povede i k porozumění, jak jejich vytvořené představy o pracovních a vzdělanostních nerovnostech působí na volbu následné studijní a profesní dráhy. V závěru jsou zhodnoceny hlavní limity a posuzované přínosy práce.

2. TEORETICKÝ VSTUP

2.1 SOCIÁLNÍ NEROVNOSTI

Od konce 20. století má naše země podobu postindustriální země řadící se mezi ekonomicky vyspělý svět. Sociologičtí vědci upozorňují, že takové proměně ekonomické povahy společnosti se automaticky přizpůsobuje i forma jejího rozvrstvení. Někteří z nich jsou přesvědčeni o tom, že postmoderní doba zapříčinila rozpad sociálních tříd a vrstev. Jiní mluví pouze o jejich určité transformaci. Všichni sociologové se však shodují, že sociální nerovnosti v současné době existují, vyskytovaly se v dobách minulých a budou přetrvávat i po vzniku budoucích společností. Společnost není sourodou skupinou individuí, ale život některých lidí se oproti ostatním vyznačuje lepšími existenciálními podmínkami, vyšším materiálním blahobytem, většími pravomocemi, či značnější společenskou přízní. Zřetelný charakter sociálních nerovností a legitimizace takového rozvrstvení jsou podstatným základem fungování každého sociálního systému [Matějů, Vlachová et al. 2000: 9]. Každá společensky vnímatelná lidská činnost je jasně spojována se strukturou přisuzovanou relevantním sociálním postavením. Pro lepší orientaci ve společnosti si na základě viditelných atributů typizujeme chování své i druhých. Objektívni význam chování identifikuje v očích ostatních jeho činitele a přisuzuje mu roli spojovanou se specifickým postavením v sociálním systému [Berger, Luckmann 1999: 74-75].

Rozvrstvení jedinců v sociálním prostoru má většinou důslednou hierarchicky uspořádanou povahu složenou z nerovné distribuce sociálních statusů. Reprodukci této povahy se buduje určitý společensky podmíněný stratifikační systém. „*Sociální stratifikace je výrazem socioekonomických nerovností a v jejím pozadí stojí společenská dělba práce*“ [Šanderová 2004: 25]. Společenská stratifikace se umocňuje a reprodukuje na základě rozdílného přístupu ke statusovým symbolům, k nimž řadíme společností oceňované zdroje, jakými jsou zejména povolání a vzdělání. Pomocí statusových symbolů nejenom vyhledáváme rovnocenné kontakty, ale i maximalizujeme sociální distanci od jedinců vyznačujících se odlišnými společenskými zdroji. Tímto procesem spoluvytváříme sociální nerovnosti podmíněné rozdílnými sociálními interakcemi s osobami s odchylnými statusovými atributy. Vzájemně odlišné chování určuje stratifikační povahu společnosti. Vykonávaná profese a navštěvovaná či absolvovaná školní instituce patří mezi objektívni sociální atributy stanovující lidskou prestiž, moc a bohatství. Ze zmíněného důvodu aktivně využíváme povolání a vzdělání jako viditelné znaky hierarchizovaného společenství [Šafr 2008: 11-14].

2.1.1 Příklady teoretických východisek sociální stratifikace

V sociologické literatuře se můžeme setkat s různými teoretickými přístupy o podobě a fungování sociální stratifikace. Teoretických koncepcí existuje mnoho, ale vzhledem k rozsahu předkládané práce budou vymezena zejména soudobá třídní schémata kapitalistických společností od Johna Henryho Goldthorpa a Erika Olina Wrighta. Ti se při své práci inspirovali myšlenkami klasiků Karla Marxe a Maxe Webera. I když Goldthorpe následoval spíše myšlenky Webera a Wright je oproti němu reprezentant koncepce neomarxismu, mezi jejich třídními modely najdeme více analogií než mezi teoriemi zmiňovaných klasiků. Nejvýraznější podobnost je zřetelná ve skutečnosti, že oba při formování svých teorií kladli důraz na roli konfliktu při budování a udržování nerovností. Oba též obdobně ve svých koncepcích pracovali s třídním měřítkem nerovnoměrného vlastnictví výrobních prostředků. Wright nicméně přikládá větší důraz konfliktní povaze třídních vztahů a vykořisťování je podle něj zásadním příznakem rozdílného společenského postavení [Šanderová 2004: 81]. Pro Goldthorpa je na druhou stranu vlastnictví výrobních prostředků jen jedním z mnoha měřítek třídních nerovností, a zároveň na rozdíl od Wrighta odmítá antagonistickou povahu třídních vztahů. Rozdíly mezi členy jednotlivých tříd jsou podle něj umocňovány pouze odlišnostmi ve finančních zdrojích. Wright předkládá konečnou verzi třídní stratifikace, zatímco Goldthorpe uznává její kolísavost na základě proměnlivosti empirické reality. Oba autory spojuje přístup k formování teoretických modelů, kdy ani jeden nemluví o konkrétních lidech, ale spíše předkládají charakteristiky o pozicích v třídní hierarchii. To znamená, že změna jedince na pozici nemusí a ani většinou neovlivňuje samotnou pozici [Katrňák 2005: 57-58].

2.1.2 Třídní analýza Erika Olina Wrighta

Při bližším zaměření se na třídní model Wrighta je citelné jeho odklonění od Marxova ekonomického a třídního redukcionismu, ale je patrné podobné držení se myšlenky, že třídní struktura je nejdůležitějším činitelem při formování lidské identity a společenských systémů. Pomocí třídní struktury se totiž distribuují přístup ke zdrojům a možnostem jednání. Marxismus vyzdvihuje roli materiální dimenze sociálních tříd při budování všech oblastí společenského života. Wright ovšem upozorňuje na to, že příslušnost ke třídě není jedinou skutečností ovlivňující přístup k blahobytu, moci a vyšší kvalitě života. Sílu distribuovat ekonomické, mocenské a kulturní zdroje má i pohlaví, národnost či oblast, ve které člověk žije. Wright třídní strukturu přikládá zásadní úlohu jen v pozměňování přístupu k materiálním složkám [Becker 1989: 72-74]. V rámci zkoumání třídních vztahů autor nejprve vycházel z Marxovy myšlenky třídního rozvrstvení pozic stojícího na bázi vykořisťování. Posléze při empirickém zkoumání

se Wright přiklonil k přesvědčení, že třídní vztahy jsou založené spíše na koncepci dominance. Vykořisťování údajně stojí jen v pozadí formování sociální struktury. Dominanci pokládá za strůjce třídní podstaty společnosti. Autor potvrzoval myšlenku například upozorněním na problém s pracovní pozicí manažera, která je skrz koncepci dominance definována jako kontradiktorní, jelikož zároveň ovládá nižší třídu a je i ovládána vyšší třídou. V rámci pracovní sféry se manažeři i přes nevládní výrobních prostředků řídí sami, což je autonomií vyžadující uznání v rámci konceptu dominance [Wright 1984: 384-385].

Wright ve svých pozdějších teoretických pracích nakonec úlohu konceptu dominance potlačil a přiklonil se opět k myšlence, že třídní model je založen zejména na bázi vykořisťování, která v sobě ze své podstaty zahrnuje též řadu antagonistických materiálních zájmů, kdy se jedna třídní pozice pomocí nerovnoměrné distribuce kapitalistických výhod obohacuje nad ostatními, ale na druhou stranu se též někdo obohacuje na její činnosti. Wright představuje tři typy vykořisťování založených na odlišných formách výhod. Prvním zdrojem vykořisťování je vlastnictví výrobních prostředků. U druhého typu ovládající disponují řídicími schopnostmi, jejichž příkladnými jedinci jsou manažeři a vedoucí pracovníci. Třetí podoba vykořisťování stojí na výhodách ve vyšší odbornosti a kvalifikaci expertů. Manažeři, vedoucí pracovníci a experti podle Wrighta tvoří novou střední třídu. Dělnická třída nedisponuje žádnými ze třech forem výhod, a právě proto je vykořisťovaná nejenom buržoazií, ale též střední třídou [Becker 1989: 81]. Takzvané kontradiktorní pozice se podobají proletariátu nedisponováním výrobních prostředků a buržoazii mocí nad pracovní silou. Třídy buržoazie a proletariátu jsou polarizovány z hlediska moci nad výrobními prostředky, zaměstnanci, investicemi a finančními zdroji. Buržoazie disponuje mocí nad všemi kritérii a proletariát nemá přístup k žádné výhodě [Katrňák 2005: 40-41].

2.1.3 Třídní analýza Johna Henryho Goldthorpa

Goldthorpe zásadně nesouhlasí s Marxovou myšlenkou, že historie je periodizovaná výstupy třídních bojů. Historické změny totiž vyvěrají zejména z transformace výrobních sil a návazně vzniklých rozporů mezi výrobními vztahy. Marxisté se snažili vysvětlit třídní rozpory ve vztahu ke kapitalistické společnosti, Goldthorpe naproti tomu sledoval kontext logiky industrialismu, a proto byl přesvědčen, že koncept třídy ztrácí na svém významu. Jakožto zastánce teorie liberálního industrialismu přikládal zásluhy za rozvoj industriální společnosti rozpadu třídního systému a vzestupu sociální mobility spojené s postupnou redukcí třídních nerovností v příležitostech [Goldthorpe 1996: 481-482]. Goldthorpe byl přesvědčený o neaktuálnosti přisuzování prvenství ekonomickému systému nad tím politickým. Stratifikační

system není již nadále pouhým odrazem určité úrovně technologického rozvoje industrializované společnosti, ale je též tvarován dalšími faktory se stěžejním významem politického působení vytvářející odlišné formy stratifikace. Z daného důvodu údajně nelze chápat vyspělou západní společnost pouze v kontextu kapitalismu [Goldthorpe 1960: 116]. Politické elity viděl Goldthorpe jako činitele, kteří skrz své organizace přímo modifikují vztahy na trhu práce a distribuci výrobních jednotek, čímž společně zásadním poměrem konstruují podobu sociální stratifikace [Goldthorpe 1996: 500].

Autor při zkoumání třídní struktury respektoval Weberovo rozlišování mezi třídou a statusem. Vnímá je jako odlišné jednotky sociální stratifikace. Goldthorpe popisoval, že třída rozčleňuje společnost dle celoživotních příjmů a participuje na riziku nezaměstnanosti, zatímco status stratifikuje společnost v konzumaci kulturního obsahu. Příslušnost ke třídě ovlivňuje například preferenci politických stran, kdežto názory ohledně limitů svobody a moci autorit spíše vyvěrají ze statusové úrovně [Goldthorpe 2008: 350]. Při operacionalizaci třídního postavení jedince Goldthorpe pracuje s kritériem zaměstnanecké pozice na pracovním trhu a s měřítkem pracovního statusu v rámci hierarchie profesí, jejíž úroveň pramení z intenzity pravomocí. Autorovo třídní schéma je složeno ze třech základních bloků, přičemž ten nejvýše postavený je třídou služeb. Poté následují mezilehlé třídy a nejnižší je posazená dělnická třída. I když tento Goldthorpův třídní model nemá jen čistě hierarchickou podstatu, v mnohých ohledech se vyznačuje sestupným charakterem, a to především ve výši příjmu, v jistotě pracovní smlouvy, či kariérního růstu, ve výčtu pracovních výhod a životních šancí. Mezilehlé třídy se nenachází podle vertikální logiky ve všech oblastech čistě uprostřed. Vyznačují se kupříkladu nejvyšší mezigenerační reprodukcí třídního postavení [Katrňák 2005: 55-56].

Goldthorpe podporuje Wrightův názor na to, že stratifikace na základě tříd není zastřešujícím rámcem zachycujícím všechny aspekty nerovností v současné společnosti. Věřící však ve specificky úzce definovaný koncept tříd, který se dá použít společně s dalšími koncepty způsobující ostatní druhy nerovností. I když mají oba autoři levicové smýšlení, tak Goldthorpe se oproti Wrightovi snaží do analýzy své politické názory nezahrnovat. V sociologických analýzách se zabývá pouze tím, jak společnost funguje bez vyjadřování osobní preference [Goldthorpe 2008: 350-352].

2.2 LEGITIMIZACE STRATIFIKAČNÍ PODSTATY SPOLEČNOSTI

Sociální prostor kolem sebe máme tendenci kategorizovat skrz symbolická pojmenování. Pomocí nich dle Richarda Jenkinse poskytujeme označení pro nás samotné, a zároveň jimi intersubjektivně přisuzujeme identitu i ostatním členům společnosti.

Kategorizováním sociálního prostoru ho nejenom pomáháme hierarchicky organizovat, ale též tím participujeme na potvrzování morálního opodstatnění symbolického sociálního dohledu nad chováním lidí tak, aby odpovídalo předpokládaným skupinovým vlastnostem. Užitím kategorií vytváříme sociální pozice orientované vždy na kontext, ve kterém jsou produkovány. Se sociálně definovanou pozicí přichází i charakterizace určitého chování, jež je definované jako typické pro určitý sociální segment. Reprezentant kategorie může být identifikován při různých příležitostech odlišně a být tedy i charakterizován u specifické události jinak každým jejím participantem, avšak všichni dohromady společně přispívají k rámcování vzájemných vztahů do obecně definovaných souborů očekávaných chování dle kategorií, jichž jsou členem [Šmídová 2008: 106-108].

Erving Goffman zmiňoval, že veškeré sociální jednání v organizovaném společenství je podřízeno neutichajícímu korigujícímu dohledu. Sociální rámce a události ovlivněné lidskou interpretací či přímo lidskou aktivitou se podřizují jistým pravidlům. Při jejich dodržování účinkující dané události společně a prezentují jejich výklad obecnstvu [Goffman 1999: 230]. Původní záměr jednajících je transformován do nového obecnstvem definovaného významu. Transformací si obecnstvo vytváří konkrétní představu o rolích hraných účinkujícími. Reprezentovaná představa o roli je maska nasazována pro to, aby prostřednictvím ní role získala interpretací jednajících reálnou podobu. Představa spojená s rolí, kterou zrovna hrajeme, se tak stává neoddelitelnou součástí nás samých [ibid.: 27]. Jenkins upozorňuje na skutečnost, že sociální kontext je vždy spojován „s dialektikou vnější kategorizace a vnitřní sebekategorizace“ [Šmídová 2008: 112]. Formování identity a získání její kulturní relevance by mělo být v průběhu vzájemné interakce potvrzeno druhými osobami. Během interakce člověk se svou přiřazenou identitou za určitých sociálně podmíněných okolností internalizuje externí kategorie a přirozeně tím odhalí sama sebe, jakožto člena skupiny. Mezi skupinami dochází ke vzájemnému kategorizování, které je založeno na hledání podobností v rámci skupiny a objevování odlišností mezi skupinami. Prostřednictvím společného členství ve skupině vzniká individuální identita. Skupina se proměňuje na bázi vyvíjející se vnitřní i vnější kategorizace. Ke změně sebeidentifikace dochází i při nesouhlasu s nepříznivou externí definicí. V takovém případě se kategorie charakterizují vymezením vůči negativní definici [Jenkins 2000: 21-23].

Objektivní povahu reality si dle Petera Bergera a Thomase Luckmana recipročně typizujeme. Habituací si vytváříme vzorce chování, které se projevují v předem společensky definovaných situacích. Svět způsobů možného jednání je díky tomu menší a jeho standardizace činí veškeré formy chování efektivnějšími. Jednáním orientovaným na druhé se situace stává

institucí, jejíž logiku je možné předávat napříč společnostmi i napříč generacemi. Pro úspěšné zachování logiky musí být instituce vybavena legitimizací podpořenou druhotnou identifikací. Objektivní realita tak získá kognitivní hodnotu [Kaiserová 2008: 109-111]. Zkušenosti se sociální hierarchií jsou intersubjektivně potvrzovány, čímž se zřetelně zachovává její podstata ve společném souboru znalostí. Objektivizací stratifikačních znakových systémů získává zkušenost s hierarchií samozřejmou podstatu. I zkušenost oddělená od kontextu konkrétních příkladů začne žít vlastním životem. Poté je samovolně přístupná ostatním, až je nakonec i všeobecně sdílená. Znakových systémů podporujících hierarchické složení společnosti je mnoho, ale tím nejdůležitějším je jazykový systém. „*Jazyk sdílené zkušenosti objektivuje a v rámci jazykového společenství je zpřístupňuje všem, čímž se stává jak základem, tak nástrojem sociální zásoby vědění*“ [Berger, Luckmann 1999: 70]. Berger a Luckmann vnímají jazyk jako nejdůležitější sedimentační prvek, jež umožňuje objektivizovat veškeré tradičně užívané jazykové výrazy [ibid.]. Hranice vytvořené pomocí jazyka a dalších znakových systémů mezi sociálními světy nemají jen viditelnou povahu, ale žijí též v symbolické reprezentaci. Tyto symbolické reprezentace mají dle Goffmana nejčastěji podobu stigmatizace, a podle nichse každá skupina v hierarchickém systému vymezuje vůči těm ostatním [Šafr 2008: 22]. Petr Sak zmiňuje, že vzorce chování si dospívající osvojují již během sociálního zrání. Integrovaným vzorcem chování je především životní styl v podobě promítnutých hodnotových orientací skupiny, k níž se dobrovolně přiřazujeme. I když se v průběhu dospívání a stárnutí životní styl proměňuje, vždy si zachovává specifickou formu, která spojuje jedince s aktéry s podobnými strategiemi v hierarchizovaném společenském spektru [Sak 2000: 46-47].

2.2.1 Udržování symbolických hranic sociální hierarchie

Pro vysvětlení nerovností je klíčové pochopit procesy, které ji nejenom vytvářejí, ale zároveň i reprodukují. Michael Schwalbe s jeho spolupracovníky identifikoval čtyři klíčové procesy vytváření a reprodukování nerovností. Na prvním místě se jedná o definování ostatních jako jiných. Dominantní skupina definuje skupinu podřadnou pomocí kritérií, jež si sama stanoví. Vymezení se vůči jiným může nabývat represivní formu, kdy dominantní skupina získává výhody díky tomu, že jiné definuje jako morálně či intelektuálně podřadné. Represivní přístup lze ilustrovat například na chování managementu k podřízeným zaměstnancům, kteří jimi nejsou považováni za tzv. plnohodnotné kolegy. Vymezení vůči ostatním může probíhat i pomocí vytváření obrazu moci, což je běžně užívaný způsob chování elit. Opakem mocenského prosazování pozice elit je obranné vymezování členů podřízených skupin vůči svému vlastnímu hierarchickému postavení. Jedná se o jejich snahu vymanit se z nepříznivé hierarchicky

definované pozice [Schwalbe et al. 2000: 422-426]. Druhým procesem umocňování nerovností je adaptace podřízením se. Může se jednat o dobrovolné vzdání se moci za záruku ochrany, či o vytváření alternativních subkultur, anebo v neposlední řadě o podřizování se formou rezignace [ibid.: 427-429]. Třetí způsob vytváření a reprodukování nerovností autor nazval udržováním hranic. Dominantní skupina si pro zachování své pozice musí udržovat vytyčené hranice mezi nimi samotnými a podřízenými vrstvami. Většina hranic je budována prostřednictvím institucí, mezi které se řadí školy, policejní orgány, vládní struktury či banky. Elity se snaží zamezit podřízeným skupinám přístup k rovnocennému kulturnímu kapitálu právě kvůli tomu, že bez něho nemohou v hierarchii postoupit blíže k jejich úrovni. Pokud člen podřízené skupiny disponuje potřebným kulturním kapitálem, elity sahají po aktivních formách zabraňování jeho přístupu mezi ně, kterými jsou například hrozby a násilí. Posledním procesem utvrzování nerovností je prostřednictvím řízení emocí. Pro elity je klíčové udržovat mezi podřízenými skupinami pocit spokojenosti či alespoň lhostejnosti a rezignovanosti. Pro udržení pozice elit musí podřízení cítit strach z represí vyvstávající z případného protestu. Podřízené skupiny si své pozice uchovávají slabým soucitem k vyloučeným a malým odporem k elitám [ibid.: 430-434]. Charles Tilly nerovnost definuje jako vztah dvou jedinců nebo skupin lidí, ve kterém má jedna strana ze vzájemné interakce větší užitek. Sociální rozvrstvení podle něj pramení z nerovnoměrného využívání jedněch druhými a hromadění příležitostí jen v rámci určitých skupin, kdy dochází k omezení přístupu ke zdrojům ostatním skupinám. Tyto mechanismy často fungují na nevědomé bázi. Autor mluví o principu napodobování zajišťujícím upevnování existujících hierarchicky uspořádaných organizačních forem i při jejich přenosu do nového prostředí. Nápodobou se zachovává společenská hierarchie ovlivňující vzájemnou interakci nerovnocenně rozvrstvených skupin lidí. Dále Tilly představuje princip adaptace. Jedná se o proces, který vede k udržování stávajících nerovností na základě každodenního opakování určitého schématu hierarchie podřízených interakcí. Jednání reprodukuje nerovnost se z jedné oblasti přenáší i do druhé, například z pracovního prostředí do širšího společenského kontextu [Tilly 2000: 482-483].

2.2.2 *Ekonomický vs. symbolický kapitál*

Každá sociální vrstva má dle Maxe Webera společný specifický kulturní obsah, pomocí něhož dosahují své třídní pozice, a to i velmi podobnou cestou. S obdobnými stratifikačními podmínkami se váže i analogie ve vzorcích chování. Totožné společenské postavení je spjaté i s téměř shodným jednáním jejich členů, podle kterého svého sociálního postavení prvotně dosáhli. Společenská pozice spojuje lidi s určitými sobě vzájemně blízkými strategiemi a

reakcemi na životní situace. S ohledem na dosahování a udržování sociálního postavení je jejich jednání racionální, jelikož jsou vedeni touhou dosáhnout veškerého blahobytu a využívají k tomu referenční sociální třídou ověřené způsoby [Katrňák, Fučík 2010: 113]. Weber zdůrazňuje symbolický aspekt chování při vymezování rozdílů mezi sociálními skupinami. Jeho důrazem na jednání aktéra a na význam spojovaný s tímto jednáním se inspiroval Pierre Bourdieu, který stejně jako Weber ve své práci rozebral smysl přikládání kulturnímu řádu, jakožto diferencujícím faktoru sociální stratifikace [Šafr 2008: 25].

Bourdieu při konceptualizaci svých myšlenek vycházel mimo jiné z Marxovy teorie vykořisťování. Souhlasil s tím, že vlastnictví má kromě účelového významu i ten sociální. Bourdieu při sepisování své teorie převzal od Marxe koncept ekonomického kapitálu, který ovšem rozšiřuje i o symbolickou úroveň kapitálů, přičemž ten ekonomický považuje za základ ostatních variant kapitálů, jež jsou jen určitou transformací právě Marxova ekonomického kapitálu. Bourdieu rozšířil Marxovy myšlenky především upozorněním na skutečnost, že mocenské vztahy se udržují i na bázi třídního hájení symbolů. Poukazuje na to, jak symbolický řád proměňuje objektivně viditelné nerovnosti v mechanismus distinkcí, které jsou legitimizovány zdánlivě náhodnou distribucí symbolického kapitálu jakékoliv podoby, tedy i té ekonomického kapitálu [Desan 2013: 328-330].

Distinkce jsou vnímané jako přirozené vlastnosti, ale jedná se ve skutečnosti o odchylky existující jen v systému vztahů mezi kategoriemi. Struktura odchylek buduje sociální prostor sestávající z odlišných sociálních pozic. Aktéři sociálního prostoru se vyznačují odchylkami ve svých vlastnostech skrz systém habitusů. Habitusy jsou dispozice vyvěrající ze sociálních pozic, kterým zároveň definují odlišující princip. Prostřednictvím habitusů se skutečné rozdíly mezi sociálními pozicemi stávají symbolickými distinkcemi. Bourdieu zmiňuje, že v sociálním prostoru nestejnorodá úroveň habitusu vyvíjí tlak mezi jednajícími využívající své silové spory pro získání moci a všech úrovní kapitálů [Kubátová 2008: 49-51]. Systém habitusů se váže ke struktuře nadvlády, kdy aktéři vybaveni podobnými hodnotícími kategoriemi vytváří určitou hierarchii symbolických kapitálů. Symbolický kapitál nabývá podobu každého druhu kapitálu spojovaného se specifickou kategorií vnímání, jež má společensky mocenskou a stratifikující funkci. Pro fungování systému symbolické nadvlády je potřeba spoluúčast ovládaných při formalizování konání ovládajícího. Takovou formou se hromadí symbolický kapitál, který reprezentuje kteroukoliv vlastnost vnímatelnou skrz hodnocení a vnímání. Bourdieu říká, že „*nabývá symbolické účinnosti a stává se doslova*

jakousi magickou silou: protože odpovídá na sociálně ustavená „kolektivní očekávání“
[Bourdieu 1998: 131].

2.2.3 Kulturní kapitál

Bourdieu poukázal na to, že dosahování společenského postavení je vedle počátečních finančních výhod podmíněné i kulturnímu kapitálu. Koncept kulturního kapitálu zformuloval v druhé polovině dvacátého století s Jeanem-Claudem Passeronem. Pojem je vyjádřením lidské schopnosti osvojované v rámci kulturního prostředí a vedoucí k jejímu následnému zužitkování v rámci veškerého společenského jednání. Kulturní kapitál je určitá vybavenost reprodukováná prostředím, ve kterém člověk vyrůstá a následně žije. I když se v podstatě jedná o kulturní odraz, tato vybavenost je přímo spojována s nositelem kapitálu. Kulturní obsah je vždy úzce transformován v osobní zásluhy nositele, jehož kulturní kapitál je oceňovaný na bázi úrovně jeho společenské vrstvy. Vyšší vrstvy vybavují své členy schopností úspěšnější kulturní orientace, jež se projevuje zdárnějším studiem a poté i příznivějším zapojením do pracovního procesu. Kulturní kapitál se projevuje ve vtělené, objektivizované a institucionalizované formě. První z nich se projevuje socializací získanou intelektuální a fyzickou vybaveností. Druhá složka se vytváří společnými kulturními artefakty nositelovy domácnosti. Obě zmíněné formy se v průběhu života společensky institucionalizují do podoby formálních školních a vědeckých hodnot [Katrňák 2004: 41-42]. Investice do kulturního kapitálu se dají zúročit při budování ekonomického kapitálu, na druhou stranu ekonomický kapitál má stejný efekt na ten kulturní. Kapitály se vzájemně posilují i oslabují. V rámci třídního ekonomického soupeření je proto zásadní lidskou strategií vkládat úsilí i do budování kulturního kapitálu [Šafr 2008: 31].

Společnosti jsou složeny ze systémů sociálních pozic vztahově charakterizovanými přes specifické obsahy aktivit a statků. Pokročilá společnost je dle Bourdieua diferencovaná skrz kulturní a ekonomický kapitál. Blízkost mezi aktéry je založena právě na těchto dvou dimenzích. *„Reprodukcí struktury rozdělení kulturního kapitálu zajišťuje vztah mezi strategiemi rodin a specifickou logikou instituce vzdělání“* [Bourdieu 1998: 27]. Rodina se vyznačuje snahou o udržení svého specifického bytí se všemi jeho výsadami. Vzdělání je jednou z klíčových cest mezigeneračního udržování kulturního kapitálu. Michele Lamont a Annette Lareau vnímaly kulturní kapitál jako institucionalizovaný a většinovým množstvím aktérů přijímaný kulturní signál určující výši statusu jedince, čímž se stává zdrojem kulturní exkluze. Autorky mají na mysli vyloučení zejména v přístupu k určitým zaměstnáním a zdrojům, což znamená, že ve výsledku i k vyšším sociálním statusům. Bourdieu se příliš nezabýval tím, jak jednotlivci získávají status, ale spíš systémem nerovnoměrností v oceňování statusových

signálů. Hodnotnější signály jsou spojované s respektovanějšími sociálními statusy. Lamont a Lareau rozšířily tuto Bourdieovu myšlenku. Signály prestiže představily jako kontrolní mechanismus ovlivňující vstup k vyšší statusové pozici, zatímco signály řádného chování považovaly za indikátory bránící nižší třídě ve vstupu ke střední třídě. Bourdieu vnímal kulturní kapitál jako nástroj využívaný dominantní skupinou k označování kulturní distance od ostatních skupin a k přijímání nových členů na základě obsahu tohoto kapitálu [Lamont, Lareau 1988: 156-158].

2.2.4 Sociální kapitál

Další formou kapitálu, kterým Bourdieu rozšiřuje ekonomickou dimenzi, je kromě kulturního i sociální kapitál. Kulturní kapitál se vyznačuje viditelnými a intelektuálními výchovou modifikovatelnými dispozicemi jedince, kdežto sociální kapitál se projevuje ve sféře sociálních vztahů založených na vzájemných sociálních závazcích plynoucích z těchto vztahů. Sociální kapitál je celkový soubor zdrojů, který jedince váže k ostatním aktérům sociální skupiny. Sociální vztahy jsou v rámci skupiny vzájemně udržovány a posilovány neustálými sociálními interakcemi majícími vliv na konečné společenské postavení jedince [Julien 2014: 364]. Z pohledu Jamese Colemana, inspirovaného teorií racionální volby, je jednání aktérů vždy racionální s ohledem na vlastní užitek plynoucí ze sociální interakce. Sociální kapitál se vždy odehrává v kontextu sociální struktury ulehčující svým členům vzájemný kontakt v rámci této struktury. Jedna podoba sociálního kapitálu je pro některé přínosná, zatímco pro jiné může být škodlivá, a obráceně. Sociální kapitál je nehmatatelný, protože existuje jen ve formě vztahů mezi jedinci, jimiž je utvářen a zároveň jim ulehčuje jejich vzájemnou komunikaci [Coleman 1988: 98-101]. Coleman mluvil o třech formách sociálního kapitálu, kterými jsou závazky, očekávání a normy doprovázené sankcemi. První dvě formy vyvěrají z důvěryhodnosti sociálního prostředí a ze schopnosti tohoto prostředí předávat informace napříč sociální strukturou. Coleman byl přesvědčený, že budování sociálního kapitálu stojí plně na racionálním rozhodování jedinců, kdežto Bourdieu připouštěl určitou nevědomost aktérů [ibid: 119]. Konceptu sociálního kapitálu se velkou měrou věnoval i Robert D. Putnam, který ho definoval jako soubor spojených sítí, norem a důvěry v rámci sociální organizace umožňující spolupráci v nabývání společných cílů. Putnam zmiňoval, že pro společnost s velkým objemem sociálního kapitálu je spolupráce mnohem jednodušší. Důležitým aspektem sociálního kapitálu je podle něj motivace v budoucí reciprocitě, jež je očekávána všemi jednajícími sociálními aktéry. Putnam souhlasí s Colemanem v tom, že sociální kapitál není soukromé vlastnictví žádného individua, ale jedná se o kolektivní užitek pramenící ze sociálních vztahů [Julien 2014: 359].

2.3 ZÁKLADNÍ ÚROVNĚ SPOLEČENSKÉ STRATIFIKACE

„Stratifikační systém moderní společnosti lze bez ohledu na teoretické pozadí jednotlivých konceptualizací vždy převést na model o třech hierarchicky uspořádaných segmentech: vyšší třída (respektive třídy či vrstvy), střední třída (respektive třídy či vrstvy), nižší třída (respektive dělnická třída, nižší třídy či vrstvy)“ [Šanderová 2004: 133]. Jadwiga Šanderová zmínila, že rozdíly v teoretických přístupech jsou zakomponované především v definování hranic mezi těmito třemi segmenty [ibid.]. Tři segmenty společenské stratifikace nazvané autory Godlthorpem a Wrightem jako sociální třídy se dle Bourdieua liší podle rozsahu habitů a poměru kapitálů [Šanderová 2008: 295]. Jan Keller mluvil o třech sociálních světech žijících v jiných sociálních realitách. Nejvýše v hierarchii je umístěna elita, která je uzavřená ve své exkluzivitě. Uprostřed vertikálně členěného systému je skupina středních vrstev složena z širokého spektra různých statusových skupin snažících se dostat mezi členy elity. V současné postindustriální době se místo toho spíše přibližují ke světu dole. Ten je neurčitým suterénem společnosti, kam spadají jedinci, kteří nejsou schopni vykořisťovat a ani se nehodí k vykořisťování [Keller 2011: 174]. Sociální světy si nejsou na ekonomické a sociokulturní bázi rovny. Nerovnosti mezi světy plynou zejména z hodnotově hierarchizované podstaty společnosti a z odlišného přístupu ke zdrojům [Šanderová 2008: 277-278].

2.3.1 Nejvyšší úroveň

Podle Kellera na pomyslném vrcholu hierarchie společenského prostoru setrvává diskrétní elita disponující obrovským ekonomickým, symbolickým, kulturním i sociálním kapitálem. Diskrétní elita je specifická tím, že operuje s velkým finančním kapitálem i bez nutnosti vlastního profesního přičinění. Svoje postavení si udržuje kultivací kulturního kapitálu, především v oblasti výchovou zakořeněného důrazu na jazykové kompetence. Pomocí vyvinutého kulturního kapitálu diskrétní elita rozvíjí i svůj sociální kapitál formou navazování a prohlubování výhodných styků. Vedle téměř většinou populace neznámé diskrétní elity, existuje ještě elita pomocná, která svůj majetek staví na vlastní ekonomické aktivitě. Běžně mezi pomocnou elitou spadají pracovníci ve vedoucích pozicích organizací vlastněných diskrétní elitou. Vysoké postavení členů pomocné elity je nestabilní, a pro jeho udržení musí být neustále oddaní své práci. Velký ekonomický kapitál se poté snaží přetvářet v ten kulturní a symbolický. Úmyslem pomocné elity je transformování ekonomické činnosti v symbolická hesla, která by indikovala možnost nahrazení tradicí posilované diskrétní elity nově vybudovanou zaslouženou elitou [Keller 2011: 71-85]. Symbolická znamení mohou být jazykově zformulovaná a fyzicky viditelná. Podle Georga Simmela se elita uzavírá jako třída sama do sebe a odlišuje se od

ostatních prostřednictvím své cti a specifické módy. Simmel vyzdvihoval úlohu módy, jakožto projevu stejného postavení skupiny, jež jasně určí, kdo a vůči komu stojí nahoře. Symbolizované spojenectví v projevu módy elitám pomáhá se viditelně odlišit od širokých mas [Simmel 2006: 103-106]. Thorstein Veblen vnímal utrácení za oblečení jako jednu z ukázek okázalého plýtvání, což je kritériem majetkové reputace vyšší třídy. Ošacení bývá vždy zřejmým faktorem finančního postavení. Zmiňoval, že plnit společenský úzus ošacování je důkazem plnění kritéria vkusu a patřičnosti. Okázalé plýtvání je údajně stvrzením majetkové úspěšnosti a společenské významnosti. V představách veřejnosti musí třída s okázalou potřebou nosit elegantní oblečení působící nenuceně bez známky tvrdého úsilí při jejich nabývání [Veblen 1999: 131-133].

2.3.2 Střední segment

Definování hranice střední třídy oproti vyšší a nižší se velmi liší. Goldthorpe střední třídu oproti dělnické vymezoval tím, že v ní se nacházejí již jen nemanuálně pracující lidé, kdežto Wright za střední třídu považoval i kvalifikované a nerutinní manuální pracovníky. Wright dále oproti Goldthorpovi servisní třídu složenou ze špičkových manažerů a odborníků řadil místo do vertikálně určené střední části rovnou na vyšší úroveň [Šanderová 2004: 134-135]. Charles Wright Mills mluvil o dvou segmentech střední úrovně, a to o nové a staré střední třídě. Do staré střední třídy podle něj spadají menší obchodníci, farmáři či zemědělci operující obzvláště s oceňováním svého ekonomického kapitálu. Millsem definovaná nová střední třída je složena z manažerů, odborníků a technokratů. Jedná se o segment postindustriální společnosti snažící se na trhu práce zhodnotit svůj kulturní kapitál v podobě vysokého vzdělání, potřebných schopností a specifických znalostí [Matějů, Vlachová et al. 2000: 76-77]. Symbolické faktory jako životní styl, vkus či konzumace vzorců vedou k sociálnímu uzavírání středních vrstev a určování jejich duální podstaty. Na jednu stranu se střední vrstva pokouší prostřednictvím vzdělávání a znázorňování výkonu dostat k privilegiím horních, na druhou stranu usiluje o vyloučení možnosti participace nižšího společenského segmentu na možnostech vyvěrající z jejího postavení. Vzdělání je pro novou střední vrstvu důležitým obsahem kulturního kapitálu umožňujícího napodobovat životní styl elit i s výrazně odlišným ekonomickým kapitálem. Stará střední vrstva bez této možnosti spatřuje ve vzdělávání alespoň jistotu kvalifikovanějších míst, na která se nedostanou méně vzdělání [Keller 2011: 139-141].

2.3.3 Dolní vrstva

Sociální struktura postindustriální společnosti v sobě zahrnuje dvě kategorie dolních vrstev. Nejnižší se ve vertikálním smyslu nachází kategorie vyloučených žijících v chudobě,

potýkajících se s nezaměstnaností a odkázaných na pomoc státu. Horní část dolní vrstvy je složena z lidí, kteří pracují, ale potýkají se s nejistotou při udržování se v pracovním procesu. Přestože si vydělávají, do dolní vrstvy dle Kellera patří kvůli nutnosti se určitou formou zadlužovat či se spoléhat na sociální pomoc [Keller 2011: 139-141]. Z přístupu Bourdieua zkoumajícího vztahovou podstatu třídních kultur představuje nejnižší posazená dělnická třída referenční bod, podle něhož se definuje uvědomění středních vrstev, jakožto nedělnické třídy. Takový postoj automaticky stigmatizuje dělnickou třídu. Mike Savage upozorňoval na to, že dělnická třída ve 20. století ztratila úlohu kulturního identifikátoru. Členové této vrstvy se přestali ztotožňovat se svou stratifikační kategorií. Ztráta identifikační úlohy třídy je podle Savageho názoru způsobena skutečností, že manuální práce je v současné době vnímaná jako práce podřízená ostatním pracovním pozicím. Její vykonavatelé jsou tedy závislí na vyšších vrstvách. Dělnickou třídu přestaly spojovat pozitivní prvky vzájemné pospolitosti. Kolektivní identita stavějící na třídní pozici je jejím přesunutím do implicitní roviny oslabena. Aktéři dolní vrstvy definují vlastní identitu naopak na základě vymezení se vůči své vrstvě [Bottero 2004: 989-991]. Dělnická vrstva se od ostatních stratifikačních segmentů odlišuje zejména velikostí ekonomického a kulturního kapitálu. Specifická podoba volnočasových aktivit a užší obsah kulturních znalostí ovlivňuje vzdělanostní a profesní postavení dolní vrstvy působící ve výsledku i na její životní styl. V dolním segmentu převládá záliba ve vykonávání manuální činnosti i ve volném čase [Katrňák 2004: 61-63]. Podle Veblena vykonávání manuální práce v šatech vykazujících známky profesní činnosti zvýrazňuje společenskou distanci oproti elegantně oblečeným vyšším třídám [Veblen 1999: 133].

2.3.4 Povolání jako statusotvorný indikátor

Povolání je vědomá lidská aktivita, která vykonavateli činnosti poskytuje ekonomické, emoční a sociální výhody. Důležitým sociálním přínosem je společenská úcta spojená s unikátním postavením na pracovním trhu. Profese definuje místo jedince a jeho roli v komplexu moderní ekonomické činnosti. Lidé s podobnou profesní pozicí formují sociální skupiny se společnými prvky, mezi něž patří pracovní náplň, zisk, prestiž a kvalifikace s hlavním důrazem přiřkládaným stupni vzdělání [Havlová 1996: 7-9]. Dle Jaroslava Kapra je prestiž faktorem zastupujícím dřívější rod a stav při rozlišování. Dosažení určitého statusu bývá častým motivem veškerého jednání. Neexistuje jednotná stupnice prestiže, ale vždy vychází z hierarchického chápání, kdy existují nižší a vyšší prestiže. Prestiž pramenící z pracovní pozice je ze všech typů nejobecnější a nejzavedenější [Kapr 1967: 740-742].

Každé dítě od okamžiku pochopení, že společnost funguje na bázi dělby práce, přemýšlí o své budoucí profesi. Úvahy o práci jsou utvořené z vlastních přání a očekávání, která se v průběhu dospívání proměňují nabytými znalostmi a zkušenostmi ze světa zaměstnání zprostředkované sociálním okolím. Dle názoru Jitky Havlové se lidé o své budoucí profesi rozhodují na základě společenskoekonomických okolností tvarujících prestiž povolání a osobnostních hodnotových preferencí. Skrz volbu povolání se projevuje lidská orientace na postup a navyšování společenského postavení. Rozdílná struktura povolání a z nich vyvěrající odlišnost v úrovni příjmů, moci a společenského uznání reflektuje sociální a hodnotovou hierarchii [Havlová 1996: 114-115]. Podle Roslyn Omodeiové se lidé s podobnou profesí vyznačují stejným sociálním postavením a tvoří tzv. statusovou skupinu, která sdílí prestiž, životní styl i přístup k ostatním sociálním skupinám. Členové statusové skupiny sdílí preference k určitému zboží a ke specifickým službám. Přístup ke skupině je umožněn postavením rodiny, vzdělanostními schopnostmi a ekonomickými prameny [Omodei 1982: 199-200].

Savage popisuje, jak kultura individualismu vedla k vytvoření společnosti reflektující sociální nerovnosti a současně odpoutávající pozornost od sil, které nerovnosti vytváří, čímž činí jejich problém zdánlivě neviditelným. Nynější podoba sociálních nerovností byla podle Savageho posílena ve 20. století organizační strukturou firem, které jasně definují hranice mezi podřadnou manuální prací a nadřazeným managementem. Savage byl přesvědčen o aktuálnosti existence tříd, ale upozorňoval na pozměněné třídní identifikace. Savage si nemyslí, že jediný rozdíl v třídním vymezení se zaznamenala střední třída vůči dělnické, ale obecně se lidé podle něj již nadále nevymezují v rámci hierarchických úrovní povolání vůči těm dole či nahoře. Pracující osoby si vědomí o sobě vytvářejí prostřednictvím srovnávání se s lidmi v podobných ekonomických situacích. Lidé rozlišují význam třídní identifikace v osobním životě, kde třída nehraje významnou roli, a ve světě ekonomiky, ve kterém se nejvíce projevuje. Mariah Evansová a Jonathan Kelley pomocí studie zjistili, že lidé mají tendenci se vidět ve středu hierarchického třídního systému bez ohledu na skutečnou sociální třídu, ze které pocházejí. Tato skutečnost je dána tím, že posuzují svou třídní pozici podle svého bezprostředního okolí. Jejich partneři a přátelé jsou lidé s podobným druhem práce a s přibližně stejnou výší příjmu, čímž nepůsobí jako reprezentanti ani jedné hraniční úrovně hierarchie. Z toho důvodu kolem sebe většina nevidí výrazně odlišné třídní postavení, a proto se řadí do středu vertikálního žebříčku [Bottero 2004: 997-998].

2.3.5 *Vzdělání jako statusotvorný indikátor*

Lamontová zmiňovala tři druhy symbolických hranic, které vytvářejí distance mezi sociálními vrstvami. Morální hranice jsou prvním typem a vytváří se rozdílnými vlastnostmi. Druhá forma hranic je socioekonomická a klade důraz na profesní úspěch. Třetí podoba symbolických hranic je kulturní. Mezi příklady kulturních hranic kromě rozdílného vkusu, odlišných kulturních preferencí a zvyků patří hlavně úroveň vzdělání [Šafr 2008: 23]. Z ekonomického hlediska je vzdělání výhodnou investicí zohledňující se na pracovním trhu. Žáci devátého ročníku základní školy mohou být motivováni ke studiu i touhou realizovat se skrz své zájmy, či snahou naplnit rodinnou tradici. Z weberovské terminologie je dle Jana Kellera a Lubora Tvrdeho hlavní motivací ta hodnotově racionální. Vzdělání je podle nich v první řadě chrámem splňujícím garanci příjmu a dosažení určité pracovní úrovně. Dále má škola funkci výtahu, který s rostoucím obsahem vědění navyšuje jeho uplatnitelnost ve finančně a hodnotově vyšších pozicích. V neposlední řadě je vzdělání institucí pojišťující jedince, kteří do ní investovali, srovnatelnými možnostmi [Keller a Tvrdý 2008: 84-86]. Pro získání určité pracovní pozice je nezbytné odpovídat jedinečným požadavkům. Žádaná kvalifikace bývá souhrnem specifických osobnostních rysů, dovedností, mentálních schopností a určitého vzdělání. Čím vyššího vzdělání člověk dosáhne, tím má většinou garantovanější žádanější sociální postavení. Dle Havlové vzdělání není jen nezbytností, ale i výsledkem touhy po poznání patřící mezi ceněné lidské vlastnosti v postindustriálních společnostech [Havlová 1996: 48-50].

Bourdieu byl přesvědčený o tom, že vzdělání vytváří symbolické hranice mezi žáky, jelikož jsou ve škole hodnoceni na základě obsahu kulturního kapitálu, což přirozeně zvýhodňuje děti z dominantní třídy a znevýhodňuje potomky nižších tříd. Děti z vyššího sociálního zázemí snáze naplňují společensky žádaný kulturní přehled a s ním spojenou potřebnou slovní zásobu. Žáci z nižších sociálních tříd si nejsou vědomi zdroje předsudků vůči nim a ze školního neúspěchu obviňují sami sebe, a proto samovolně směřují ke vzdělávacím drahám s nižší výslednou prestiží. Prostřednictvím vzdělání dominantní třídy prosazují své kulturní názory a postoje, čímž na ostatních skupinách páchají symbolické násilí legitimizací již vůči nim existující kulturní distance. Rozdílné kulturní dispozice jedinců vytvářejí kulturní nerovnosti [Lamont, Molnár 2002: 172-173]. Podle Bourdieua škola nepředává znalosti a kompetence využitelné na pracovním trhu, ale posiluje ideologickou dominanci. Christian Baudelot a Roger Establet si mysleli, že škola je úzce navázána na současnou kapitalistickou podobu společnosti. Funkcí vzdělávacích institucí údajně není posilovat možnosti individuálního postupu, ale být sociální kontrolou reprodukce stratifikačního uspořádání.

Bourdieu vnímal vzájemný vztah ovlivňování mezi sociálními nerovnostmi a institucí vzdělávání za oboustranný, ale Baudelot s Establetem byli přesvědčeni o přímém vlivu vzdělávacích institucí na tvorbu nerovností. Škola produkuje zřetelné spektrum žádaného vědění, potřebných informací a proklamovaného inteligenčního obsahu. Takové dané spektrum přirozeně některé žáky diskriminuje a jiné zohledňuje. I Bourdieu souhlasil s funkcí školy, jakožto institucí legitimizující sociální nerovnosti. Vzdělání nezvládají nejúspěšněji vždy ti nejzpůsobilější, ale rozhodně ti nejlépe naplňující hodnoty dominantní vrstvy [Keller, Tvrđý 2008: 49]. Randall Collins vnímá úlohu vzdělání v osvědčení se ve způsobilosti reprodukovat normy a být k nim loajální. Školní úspěch je nahrazující strategií za šlechtický titul elit při udržování si vyššího postavení. Zvyšování nároků na potřebné vědění v elitních kruzích vede místo k otevírání možností k sociálnímu uzavírání tříd [Šanderová 2008: 301]. Někteří sociologové na druhou stranu považují evropskou kulturu za meritokratickou a jsou přesvědčeni o úloze vzdělání jako nástroje otevírání společenských možností vyrovnávajících původní nerovnosti mezi žáky. Sociální postavení v postindustriálních společnostech závisí na vykonávané profesi, přičemž zaměstnanecká hierarchie velmi úzce odpovídá té vzdělanostní [ibid: 287-298].

3. METODOLOGICKÁ SEKCE

3.1 VYMEZENÍ VÝZKUMNÝCH CÍLŮ

Záměrem metodologické části výzkumu je navázat na teoretický rámec představeného konceptu sociální stratifikace, rozebrání jejích základních vrstev a pochopení profesní a edukační úlohy v konstruování nerovností. Výzkumným cílem je vysvětlit sociální nerovnosti v představách žáků jedné deváté třídy s důrazem přikládaným povolání a vzdělání při formování a udržování sociálních vrstev. Hlavní úsilí je kladeno na pochopení symbolických hranic mezi hierarchicky uspořádanými sociálními skupinami pomocí představení vlastností, schopností, kvalifikací a externích zdrojů, kterými každá vrstva disponuje. Prostřednictvím zjišťování studijních a pracovních aspirací je návazným úmyslem poznat, které sociální postavení v hierarchii žáky zmiňovaných profesí a studijních úspěchů je pro ně nejžádanější. Výzkumné otázky zní:

O1: Jakou úlohu má pro žáky deváté třídy povolání při definování a formování sociálních nerovností?

O2: Jakou úlohu má u žáků deváté třídy vzdělání při definování a formování sociálních nerovností?

Výzkumné otázky byly zodpovězeny na základě provedené kvalitativní výzkumné sondy, jejíž předmětem byly hloubkové polostrukturované rozhovory uskutečněné s žáky jedné deváté třídy studující na pražské základní škole. Doslovné přepisy rozhovorů poté byly podrobeny analýze prostřednictvím zakotvené teorie.

3.2 METODOLOGICKÉ INSPIRACE

3.2.1 Příklady českých výzkumů

Před vlastním výzkumným snažením je vhodné se nejprve obeznámit s některými již provedenými výzkumy. Studie na podobné téma byly realizovány především kvantitativně, avšak proběhlo i několik kvalitativních výzkumů. Ve své práci se z potřeby aktuálnosti soustředím jen na ty, které proběhly ve 21. století. Metodologickým cílům této práce je nejbližší sociologická studie *Vnímání a utváření sociálních distancí a třídních nerovností v české společnosti*. Jedná se o kvalitativní výzkum provedený Martou Kolářovou a Kateřinou Vojtíškovou pod záštitou Sociologického ústavu AV ČR publikovaný roku 2008. V rámci studie bylo provedeno 30 hloubkových rozhovorů s muži a ženami ve věku 35 až 50 let doplněných analýzou mediálního diskurzu. Mezi hlavní výzkumné cíle patřilo pochopení

vztahů sociálních skupin na základě „my“ a „oni“ se specifickým důrazem kladeným na konstituování sociálních kategorií „ti dole“, „my“ a „ti nahoře“ a hledání hranic mezi nimi. Dále autorky zjišťovaly, co v respondentech evokuje pojem sociální třída. Odpovědi získané rozhovory byly doplněny rozborem mediálního obrazu pojmu sociální třída [Kolářová, Vojtíšková 2008: 13-17]. Jeden z hlavních závěrů bylo zjištění, že vztahy podřízenosti a nadřízenosti jsou konstruovány na základě třídní dimenze ekonomických či mocenských nerovností a symbolické dimenze nerovnoměrných úrovní uznání. Hranice mezi kategoriemi hierarchicky rozložených sociálních skupin jsou konstruovány v interakcích podmíněných kulturně sdíleným porozuměním. Ke každé kategorii se váže určitý stereotyp, s kterým se lidé buď ztotožňují, či se vůči němu vymezují [ibid.: 92]. Respondenti měli největší tendenci se identifikovat s kategorií „normálních“ lidí umístěných někde v prostoru mezi „ti dole“ a „ti nahoře“. Největšího uznání si podle nich zaslouží profese, ve kterých lidé nasazují život či proslaví českou zemi [ibid.: 43-45]. Pro vlastní empirickou práci jsou zajímavé zejména výstupy studie v identifikování „normálních“ lidí, jakožto zodpovědných a umírněných jedinců většinou pocházejících z kategorie „my“ a nikoliv „oni“. „Ti dole“ jsou mnohdy vnímáni za neschopné a „ti nahoře“ za všehoschopné [ibid.: 83]. Dané zjištění je rozvinuté v analytické části této bakalářské práce, která si klade za cíl pochopit další diferencující asociace spojené s „těmi dole“ a s „těmi nahoře“ prostřednictvím zkoumání, které respondenty a s jakými dispozicemi by spolužáci v imaginární firmě přijali na „dolní“ a „horní“ pozice.

V českém prostředí byl dále uskutečněn na popud Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy výzkum *Genderové aspekty přechodu žáků a žákyň mezi vzdělávacími stupni* uskutečněný též Sociologickým ústavem AV ČR mezi lety 2003 a 2004. Zkoumaným vzorkem byli vyučující i samotní žáci. Studenti absolvovali kvalitativní rozhovory a vyplnili kvantitativní dotazníky. Cílem výzkumu bylo zjistit, jaké představy a zážitky mají studenti spojené s přechodem mezi stupni studia, přičemž byl kladen hlavní důraz na genderový aspekt nerovností způsobený stereotypním vnímáním role ženy a muže [Smetáčková et al. 2005: 3-5]. Smetáčková spolu s dalšími výzkumnicemi zjišťovaly v části studie věnované žákům středních škol, jaké motivy se pojily s jejich rozhodnutím pokračovat ve studiu na škole, kde se právě nachází. Hlavní záměr spočíval v ověření skutečnosti, že volba studijního oboru je přímo podřízena představám o ideálním budoucím povolání. Zvolený obor musel splňovat podmínku možnosti následné lukrativní práce. Volba studijní oblasti vycházela i ze zájmů studentů v běžném životě. Dívky upřednostňovaly obory zaměřené na péči o ostatní, či komunikaci s druhými lidmi. Chlapce lákala technická nabídka. Vzdělanostní ambice se rovnaly většinou

stupňům vzdělání, kterých dosáhli rodiče tázaných dětí. Právě otec a matka patřili mezi hlavní významné osoby, které ovlivnily rozhodnutí svých dětí. Ty se právě přikláněly k oborům, které už znaly zprostředkovaně přes rodiče či jiné blízké osoby. Pokud dítě nedisponovalo nadáním v jiné oblasti, často přistoupilo k tzv. rodinné tradici [ibid.: 60-65]. Závěry této studie sloužily jako zdroj inspirace pro následný předložený výzkum zejména v oblasti zjišťování představ o budoucím povolání a v identifikaci, jestli mají na profesní volbu výraznější vliv zájmy nebo předpokládaná finanční výhodnost povolání, což je právě rozvedeno v rámci sběru primárních dat.

3.2.2 Příklady zahraničních výzkumů

V zahraničí se problematice věnovala pozornost zejména v Austrálii, kde vznikly dvě studie věnující se podobnému výzkumnému problému. V rámci projektu *Young people's aspirations for education, work, family and leisure* publikovaného v roce 2011 proběhla analýza esejí žáků z devatenácti škol. Tým autorek vedený Paulou McDonald z Queensland University of Technology měl záměr identifikovat způsob, jak mladí lidé vnímají svůj budoucí pracovní i soukromý život. Dále chtěly zjistit, které atributy současné společnosti ovlivňují životní směřování mladých lidí. Zajímal je i rozsah, jakým pohlaví a sociální kontext formují proces přechodu do dospělosti. Přesně 819 studentů ve věku 13 až 16 let mělo za úkol vypracovat esej na téma zadané následujícím úkolem: „*Představte si, že jste v současném věku vašich rodičů. Řekněte nám o vašem rodinném a pracovním životě. Co děláte (dělali jste) za práci, čeho jste dosáhli a jak se snažíte dosáhnout uspokojivého příjmu, férového jednání v práci a vyváženého poměru mezi prací a rodinným životem. Buďte kreativní, ale současně i realističtí* [McDonald et al. 2011: 73].“ Autorky zjistily, že většina studentů očekávala v dospělosti tradiční rodinný model. S rostoucím věkem respondentů byly jejich perspektivy budoucího povolání jasnější. V existenci genderově nerovného přístupu k získání práce neviděl problém téměř žádný student. Při zkoumání ideálního poměru mezi rodinným životem a prací byli chlapci nakloněni spíše budování kariéry, dívky byly na druhou stranu více orientované na rodinu. Studenti vnímali výrazné napětí mezi nabídkou pracovních pozic a reálně dosažitelnými možnostmi. Výzkum neodhalil výrazně odlišné aspirace mezi žáky z různých sociálních poměrů. Většina studentů neměla v plánu odsouvat rozhodnutí o budoucnosti na pozdější dobu, ale místo toho se chtěla zapojit do pracovního procesu téměř ihned po dokončení studia, a to zejména z důvodu rychlého nabytí nových zkušeností. O určitých odkladech nástupu do zaměstnání uvažovali pouze žáci, kteří plánovali mít do současného věku rodičů vlastní rodinu [ibid.: 76-80]. Ze studie je v následném vlastním výzkumu inspirací využití techniky projekce budoucího já, která je

aplikována při realizování výzkumného designu ve fázi přípravy na rozhovor, kdy respondenti dostali za domácí úkol koláž, jejíž náplň vysvětlovali na začátku rozhovoru.

Druhou studií provedenou na australské půdě byl výzkum *The Australian Survey of Student Aspirations* publikovaný Trevorem Galem a Stephenem Parkerem v roce 2015. Cílem projektu bylo mimo jiné určit vzdělanostní a profesní aspirace studentů s nižším socioekonomickým statusem ve věku 13 až 15 let. Ve výzkumu byly pokládány otázky na jejich aspirace včetně jejich předpokládaného naplnění [Gale, Parker 2015: 140]. Žáci aspirují na povolání s vyšším statusem, ale očekávají dosažení budoucí profese s výrazně nižší prestiží, srovnatelnou s prestiží povolání jejich rodičů. Autoři tvrdí, že rozpor mezi touhou a vnímáním toho, co je dosažitelné, není jen otázkou ekonomických zdrojů. Problém spatřují ve společenských a kulturních limitech. Lidé z nižších sociálních vrstev mohou být často odsouzeni svojí výchozí sociální vrstvou za to, že se chtějí vyčlenit [ibid.: 142-146]. Rozpor mezi sny a realitou byl výraznější u chlapců. Pouze polovina dotázaných studentů by si zvolila povolání vyžadující univerzitní vzdělání, ale dvě třetiny z nich by chtělo studovat univerzitu, a to i přesto, že většina z nich nemá blízkého rodinného příslušníka, který by univerzitu vystudoval [ibid.: 147-148]. Ve studii je zajímavý rozpor mezi tím, co studenti chtějí ve svém životě dosáhnout a přesvědčením, že se jim to skutečně podaří. Daný závěr je podnětem pro zjišťování, zda snaha podle žáků deváté třídy vyrovná nepříznivé výchozí podmínky.

3.3 ZVOLENÁ METODA

Vzhledem k formulaci výzkumných otázek byla zvolena metoda kvalitativního výzkumu, jelikož nebyly dopředu předloženy hypotézy popisující sociální realitu, ale naopak byl výzkum započat s předpokladem, že logika fungování zkoumané skutečnosti se bez předchozí zaujatosti zjistí teprve na bázi analýzy získaných dat, která se poté vztáhne k existující literatuře [Disman 2007: 287]. Průběh kvalitativního výzkumu je pružnou činností, kdy se na začátku zvolí hlavní výzkumné otázky, které se poté modifikují v průběhu sběru a analýzy dat. Hodí se k situaci, ve které se snažíme „odhalit podstatu něčích zkušeností s určitým jevem“ [Strauss, Corbinová 1999: 11]. V tomto případě je záměr odhalit a porozumět žákově zkušenosti s podobou a fungováním společenské stratifikace. K respondentům se nepřistupuje pouze jako k reprezentantům těch, na které sociální struktura působí sama o sobě, ale jsou považováni též za její aktivní tvůrce, jejichž vědění je potřeba pochopit pomocí poznání jejich hodnotových systémů [Kaufmann 2010: 30].

3.3.1 Výběr výzkumného vzorku

Ve školním roce 2016/2017 studuje v České republice ve 4 006 devátých třídách 76 592 žáků. V rámci celé České republiky je průměrný počet studentů v jedné deváté třídě 19. V Praze se nachází 366 devátých tříd, ve kterých studuje 7 228 žáků. Průměrný počet dětí v pražské deváté třídě činí 20 žáků [MŠMT]. Škola, kde probíhal výzkum, byla zvolena metodou účelového výběru vyhovujícím výzkumnému záměru a kontextu zkoumaného tématu [Reichel 2009: 83]. Účelový výběr neumožňuje zobecnění výsledků na celou populaci [Disman 2007: 112], nicméně škola byla vybrána tak, aby co nejlépe reprezentovala vzdělávací instituce v dané oblasti. Rozhovory byly realizovány v městské části Praha 8, kde se nachází 15 základních škol. Ve 25 devátých třídách studuje 525 žáků. Minimální počet žáků v jedné z těchto tříd je 11 a maximální hodnota dosahuje 27 studentů. Vybraná škola se nachází ve spádové oblasti panelové zástavby, proto je zde vyšší počet žáků na třídu dosahující hodnoty 26. Srovnatelná situace je patrná i u ostatních škol nacházejících se v panelové zástavbě Prahy 8. Průměrný počet devátáků je zde 23 [Městská část Praha 8 2016].

Rozhodnutí realizovat výzkumnou sondu celé jedné třídy vycházelo ze snahy pokrýt problematiku komplexně a nezkrslit výsledky tím, že by byly dotazovány pouze děti, které by byly doporučeny či vybrány vedením oslovených škol. Vybraní respondenti, kteří by se v takovém případě výzkumu účastnili, by nemuseli profilově odpovídat těm, kteří by se do něj aktivně nezapojili. Vedení škol by nejspíš do výzkumu nominovalo jen snaživé žáky. Výsledky by tak nemusely zahrnovat názory méně studijně zdatných dětí [Disman 2007: 115]. Úzká spolupráce s vedením vybrané Základní školy Mazurská umožnila získat informace sloužící k detailnějšímu porozumění vzorku. Doplnující informace byly čerpány z výročních zpráv školy a ze seznamu žáků včetně údajů o podaných přihláškách. Letošní devátý ročník měl před čtyřmi lety ještě 42 studentů ve dvou pátých třídách. Devět z nich odešlo po páté třídě na víceletá gymnázia. Po sedmé třídě došlo z důvodu odchodu dalších tří žáků na šestiletá gymnázia ke sloučení dvou tříd v jednu. V době dotazování ve třídě studovalo 26 žáků. Rozhovory byly uskutečněny se všemi z nich, avšak během dvou dotazování došlo k vnějšímu narušení jejich průběhů. Z analýzy byly proto vyřazeny. Celý rozhovor byl dokončen s 10 dívkami a 14 chlapci.

3.3.2 Popis výzkumného vzorku

Žáci účastníci se studie měli v naprosté většině případů přihlášky podané na maturitní obory. Pouze dva z nich měli podanou záložní přihlášku na učební obor s výučním listem. Dvě dívky se přihlásily na gymnázia, zbylá děvčata podala přihlášky na školy zaměřené na management, kosmetiku, cestovní ruch či bezpečnostní služby. U chlapců převládala touha

studovat na technickém oboru, a to zejména v oblasti automobilového průmyslu, dopravy a informačních technologií. Studenti pocházeli z různých sociálních vrstev. Nejčastějšími druhy povolání jejich otců byly řemeslník, technik či pracovník IT. Ve vzorku se nacházeli i studenti, jejichž otec byl živnostník, dělník či vedoucí pracovník. Matky žáků byly nejčastěji administrativními pracovníci, zdravotními sestrami a uklízečkami. Matky některých studentů byly i ženy v domácnosti, či realitní makléřka anebo top manažerka.

Mezi nejčastějšími zájmy žáků byly jmenovány akce s kamarády, procházky či společné sportovní aktivity. V žebříčku zájmu se vysoko nacházel též sport. Téměř každý účastník studie se sportu věnoval aktivně. Velmi častým koníčkem byla i hudba, většinou provozována aktivně formou hry na hudební nástroj. Další oblíbenou formou trávení volného času nejen chlapců bylo hraní na počítači. Zajímavostí bylo, že se čtení ukázalo být preferovanějším koníčkem než sledování televize. Do čtení knih se s větším zaujetím pouštěly dívky preferující fantasy žánr. Ojedinele bylo mezi zájmy zmiňováno vaření, šachy, studium jazyků, kreslení či fotografování.

Dalším materiálem umožňujícím lépe pochopit odpovědi žáků, byl seznam aktivit, které studenti v rámci školy v posledních dvou letech absolvovali. Častými aktivitami byly preventivní programy proti užívání drog a alkoholu. Dále se respondenti za poslední dva školní roky zúčastnili přednášek o kriminalitě a šikaně, v rámci nichž se měli možnost setkat s policisty, sociálními pracovníky či psychology zabývajícími se patologickými jevy. Studenti absolvovali i branné dny, kdy měli možnost poznat práci členů integrovaného záchranného systému. Poznatky z těchto aktivit mohly ovlivnit názory studentů na sociální stratifikaci, či na společensky vyloučené skupiny. Nejvýraznější vliv zkušeností se školou organizovanými preventivními programy je zřejmý v představách o důsledcích případného neúspěchu při dalším studiu.

3.3.3 *Kritéria kvality výzkumu*

Během kvalitativního dotazování je pro potřeby autenticity a získání cenných výpovědí důležité povzbuzovat svou otevřeností respondenty k osobnějším výpovědím, kterých lze dosáhnout jen navázáním vzájemného vztahu prostřednictvím projevu empatie tazatelem. Aby tazatel mohl analyzovat úroveň subjektivity tázaného, sám musí počítat s určitou úrovní vlastní subjektivity. Tu však musí neutralizovat snahou o maximálně objektivní přístup kritickým odstupem ke všem částem výzkumu. Kvalita výstupů zkoumání se dá posoudit na základě jejich reliability, vnitřní validity a reprezentativnosti. Spolehlivost lze posoudit na základě opakovaného zjišťování shodných údajů. Jestliže opakovaně docházíme ke stabilním výsledkům, nemusí to zákonitě znamenat jejich validitu, tedy předpoklad, že zkoumáme to, co

jsme původně zamýšleli. Výzkum je platný, pokud je splněn jeho cíl a jedná se o věrný popis skutečnosti [Reichel 2009: 67-68]. Podle Guye Michelata není možné zajistit reprezentativnost vzorku získaného kvalitativním výzkumem. I když nezobecňujeme, je „*důležité vyhnout se zjevné nevyváženosti vzorku a neopominout důležité kategorie*“ [Kaufmann 2010: 49].

Reprezentativnost v kvalitativní studii by měla být nahrazena popsáním možnosti přenositelnosti. Výzkumník je zodpovědný za představení veškerých okolností, které stály za sběrem dat, aby čtenář mohl zhodnotit platnost zjištěných informací, a tedy i možnost jejich přenositelnosti na podobné případy. Přenositelnost lze posoudit na základě reflexe výzkumníkovy subjektivity, jenž musí popsat svou vlastní úlohu během celého výzkumného procesu. Jeho výchozí pozice byla v této situaci zatížena rolí „dospělého“ z hlediska věku a rolí „formální autority“ z důvodu nastavené situace, ve které tazateli přístup ke zkoumanému vzorku zajistila instituce základní školy. Pro posouzení přenositelnosti je též důležité popsat limity zkoumání, kterými jsou v předkládaném výzkumu za prvé popsání pouze jednoho případu a za druhé využití jen jedné výzkumné metody [Švaříček, Šedová 2007: 36-39]. Do výzkumu bylo vstupováno z hlediska specifického sociálního postavení vysokoškolského studenta, a zároveň rozhovory proběhly na půdě školy. Tyto aspekty mohly ovlivnit výpovědi žáků ohledně stratifikační úlohy vzdělání. Pokud došlo k určitému ovlivnění, nebylo výrazné, jelikož studenti neměli problém vyjádřit i negativní hodnocení o jejich základní škole a význam vysokého vzdělání označovali pouze za doplňkový vzhledem k důležitosti absolvování maturitní zkoušky při aspiraci na dobré společenské postavení. Silnou stránkou studie je poznání všech účastníků zkoumaného vzorku, ale pro potvrzení přenositelnosti by bylo potřeba provést stejný výzkum ještě alespoň na jednom dalším případě.

3.3.4 Etické hledisko

Mezi základní etické otázky patří získání souhlasu od respondentů, zaznamenání souhlasu, informování dotazovaných o průběhu rozhovoru, ubezpečení o ochraně identity a svobodě odmítnout odpovídat [Hendl 2016: 157]. Výzkumným vzorkem jsou nezletilí studenti, a proto nemůžeme operovat s poučeným souhlasem, ale pouze s předpokládaným. V takové situaci je obvyklé, „*že učitelé rozhodují za žáky o jejich souhlasu s výzkumem*“ [Švaříček, Šedová 2007: 46]. Studenti byli informováni dopředu o průběhu rozhovoru a byli tazatelem požádáni o možnost nahrávání rozhovoru. Jejich ústní souhlas s rozhovorem a zvukovým nahráváním byl poté ještě jednou zopakován po zapnutí nahrávacího zařízení. Žáci byli dopředu poučeni o možnosti kdykoliv ukončit rozhovor, či neodpovědět na otázky, které jsou jim nepříjemné. Studenti byli tazatelem též ujištěni o respektování soukromí a o tom, že informace,

kteře by mohly vést k jejich identifikaci, budou ve zveřejňovaných datech pozměněny [Reichel 2009: 178]. Tazatel jim pro dodržení zásady důvěrnosti oznámil, že čtenáři výsledných závěřů budou věděť, která třída byla dotazována, ale nebude zjistitelné, který žák stojí za konkrétním výrokem či názorem [Švařiček, Šedová 2007: 45].

3.3.5 Představení prostředí a časového rámce výzkumu

Vzhledem ke skutečnosti, že výzkumný vzorek sestává z nezletilých účastníků, byli předem o jeho plánu informováni zákonní zástupci žáků a na průběh rozhovoru dohlížela zodpovědná osoba zastupující zákonné zástupce ve škole, kterou byla v tomto případě paní ředitelka dané základní školy. Rozhovory byly uskutečněny ve vyučovací třídě naproti ředitelně, z níž dohlížela paní ředitelka. Do jejich průběhů ovšem nijak nezasahovala, takže žáci nebyli její přítomností znervózňováni. V samotné místnosti byl respondent s tazatelem sám.

Výzkum proběhl během šesti dnů v průběhu jednoho měsíce, a to přesně 1., 3., 9., 23., 30. a 31. března. V rámci prvních čtyř termínů se uskutečnilo pokaždé po pěti rozhovorech a během posledních dvou termínů bylo dotazováno po třech respondentech. Tento měsíc byl vhodnou dobou pro konání sběru dat, jelikož všichni žáci již museli být rozhodnuti, zda budou ve studiu pokračovat, popřípadě kde budou pokračovat, a zároveň už vykonali přijímací zkoušku, či ji měli konat v dubnu. Nejzazší termín odevzdávání přihlášek uchazečem k jednotné přijímací zkoušce byl 1. březen [Cermat 2016: 9]. První kolo přijímacího řízení pro čtyřleté obory a nástavbová studia se konalo 12. dubna [ibid.: 3]. Žáci přihlášení na obory vzdělání s výučním listem a závěrečnou zkouškou zaslali přihlášku taktéž do konce února a zkoušky konali od 22. do 30. dubna. Studenti hlásící se na obor vzdělání s talentovou zkouškou museli přihlášku podat do konce listopadu a zkoušku konali během ledna [MŠMT 2016: 2]. Ze zmíněných informací byl březen určen jako vhodný termín pro dotazování, jelikož žáci nebyli tolik zatíženi studijními povinnostmi, a současně splňovali podmínku, že o studijní a profesní budoucnosti již přemýšleli. Období konání rozhovorů mohlo a nejspíš i ovlivnilo vnímání důležitosti středoškolského studia, které bylo považováno za stěžejní při dosahování vyšších sociálních statusů. Rozhovory probíhaly v rámci dopoledního vyučování a každý z nich trval kolem jedné vyučovací hodiny, přičemž se mnohdy protáhl i do okolních přestávek. Průměrná doba trvání rozhovoru byla 50 minut, z čehož nejkratší rozhovor probíhal 37 minut a nejdelší se protáhl na 65 minut.

3.3.6 *Proces získání výzkumných informací*

Zvolenou technikou sběru dat byl hloubkový rozhovor pomocí návodu, který se vyznačuje tím, že se předem určí seznam témat a otázek nutných k probrání. Výhodou nestrukturovaného rozhovoru je otevřená možnost přizpůsobovat formulaci otázek vzniklé situaci, zatímco v případě pevně strukturovaných otázek jsou možnosti omezenější. Příprava návodu probíhala tak, že byly nejprve navrženy hlavní náměty k rozhovoru, k nimž se uvedla vedlejší témata s navrženým seznamem otázek vedoucích k získání potřebných dat [Hendl 2016: 177-179]. Před započítím rozhovoru tazatel sebe a následný průběh dotazování představil, ubezpečil respondenta o důvěrnosti informací a požádal ho o souhlas s rozhovorem i s jeho nahráváním. Úvodní otázky byly jednoduché a měly dát najevo empatii s tázaným. Poté následovaly páteřní otázky, jejichž znění bylo jednoduché a převedené do běžné řeči. Pro pochopení významu řečeného byly kladeny navazující otázky obohacené nepřímými otázkami, jejichž úmyslem bylo projektivním způsobem porozumět tomu, jak by se respondenti v určitých modelových rolích a situacích chovali. Rozhovor byl pozvolně završen ukončovacími otázkami, kdy se tazatel rozloučil a podle potřeby znovu ubezpečil účastníka o důvěrnosti řečeného [Švaříček, Šedová 2007: 163-169]. Během celého průběhu je potřeba aktivním zapojením vzbudit zájem tázaného, protože jak říká Jean-Claude Kaufmann „*neosobnost otázek se projevuje v neosobnosti odpovědí*“ [Kaufmann 2010: 23]. Autor výroku je též přesvědčený o tom, že nejlepší otázka vyplyne v rámci rozhovoru sama, aniž by figurovala na připraveném návodu [ibid.: 57].

Během rozhovoru se vycházelo z předpokladu, že si žáci devátého ročníku základní školy uvědomují, jak jsou povolání a vzdělání důležitými indikátory sociálních nerovností, kvůli čemuž si na bázi asociací spojenými s určitými profesemi a stupni vzdělání tvoří názor i o jejich představitelích. Z daného důvodu byly výzkumné cíle upraveny tak, že se nezjišťovalo, zda jsou povolání a vzdělání statusovými atributy, ale jak silnou úlohu při tvorbě sociálních nerovností vykonávaná profese a absolvované studium dle studentů v naší společnosti má. Na začátku připraveného návodu se umístila obecná témata sloužící k rozpovídání respondenta a k navození příjemného prostředí. Tazatel se ptal na výběr střední školy či na následné plány na život po střední škole. Přibližně do druhé třetiny seznamu otázek se zařadily abstraktnější náměty k rozhovoru, mezi kterými se nacházely zjišťované názory na pracovní a vzdělanostní strukturu společnosti. Záměrem této části bylo prozkoumat představy žáků o tom, která sociální postavení jsou koncipována rozdílnými pracovními pozicemi a odlišnými studijními výsledky, případně jakým způsobem pracovní pozice a odlišné studijní výsledky ovlivňují postavení

koncipovaná na základě jiných předpokladů. V poslední třetině rozhovoru byli tázáni studenti požádáni, aby se zamysleli nad tím, zda je sociální hierarchie koncipována podle nich správně a jací jedinci se nacházejí, či by se měli nacházet, na určitých sociálních pozicích. Na konci rozhovoru se umístila citlivá témata, kdy byli respondenti podněcováni přemýšlet nad tím, který z jejich spolužáků dosáhne určitých, v předchozí části spontánně zmiňovaných, sociálních pozic.

S cílem usnadnit respondentům rozprávání se, je tazatel poprosil, aby se předem zamysleli nad svou vlastní pravděpodobnou sociální pozicí v budoucnosti. Za tímto účelem dostali žáci před započítím dotazování domácí úkol vytvořit koláž z šesti obrázků, z nichž tři mají znázorňovat jejich předpokládané absolvované vzdělání a další tři symbolizovat vytoužené povolání vykonávané přibližně za dvacet let. Smyslem koláže bylo zjistit jejich pracovní a studijní aspirace v porovnání s předpokladem, jaká bude nejspíš reálná situace v dané době. Všichni žáci koláže vytvořili, a proto byly koláže využity v počátku rozhovorů k navození přátelské atmosféry, kdy se studenti rádi rozprávěli nad tím, co chtěli obrázky znázornit a proč. Následná volnější struktura rozhovoru poskytla prostor plynule probrat všechna hlavní témata a návazné řazení dotazů podle logiky uvažování respondenta umožnilo zodpovědět dotazy tak, jak se samy přirozeně během dotazování v rámci hlavních námětů nabízely.

3.4 POSTUP ZPRACOVÁNÍ DAT

Pro potřeby následného podrobného vyhodnocení se z nahrávek rozhovorů vytvořily doslovné transkripcie i s ponecháním nespisovného jazyka. Doslovné přepisy byly poté podrobeny metodě analýzy otevřeného kódování dle zakotvené teorie, na jejímž vzniku v druhé polovině 20. století mají zásluhu Barney Glaser a Anselm Strauss s pomocí Juliet Corbinové při jejím následném modifikování. Tato metoda analýzy stojí na principu třech navazujících procedur, kterými jsou otevřené, axiální a selektivní kódování [Hendl 2016: 247-251]. Otevřené kódování je analytickým procesem, jehož účelem je identifikovat v datech rozdílné a společné vlastnosti. Podobné jednotky jsou poté seskupovány do stejných kategorií, které se následně pojmenovávají na základě objevených vlastností. Atributy kategorií jsou dále rozloženy na specifické dimenze umožňující jejich zasazení na určité škále [Strauss, Corbinová 1999: 47-52]. Pomocí axiálního kódování se hledají subkategorie vkládané do vztahu s určenými kategoriemi. Proces je zajišťován skrz vzájemné porovnávání a kladení si otázek na spojitosti. Kategorie jsou tak rozvíjeny na bázi příčinných souvislostí, určování úrovně vlastností a hledání vlivu různých kontextů. Během axiálního kódování dochází k objevování specifikací podobností i rozdílností [ibid.: 81-85]. Selektivní kódování je cestou, jak převést kódy

na analytický příběh, kdy jsou kategorie vysvětleny ve vzájemném vztahu a vztaženy k centrální kategorii [ibid.: 105]. „*Výzkumník hledá případy, jež ilustrují témata, provádí porovnání a kontrasty*“ [Hendl 2016: 254]. V analytické sekci bakalářské práce je využit počáteční proces zakotvené teorie, tedy otevřené kódování, kdy jsou odpovědi respondentů významově uspořádány podle výzkumných otázek, při jejichž zodpovídání jsou využity znalosti z teoretické části práce. Postup otevřeného kódování umožňuje nalézt odpovědi na výzkumné otázky, ale vzhledem k využití pouze jedné metody sběru dat a jednoho kroku této metody analýzy nelze aspirovat na naplnění jejího hlavního účelu, kterým je vytvoření nové teorie. Cílem analýzy je hlubší pochopení podoby a způsobu utváření profesních a edukačních představ žáků. O vytvoření nové teorie by se dalo přemýšlet pouze za podmínky využití více výzkumných analytických metod, či zahrnutí studie více případů.

4. ANALÝZA VÝZKUMNÝCH DAT

4.1 POPIS KOLÁŽÍ

Úvodní otázky rozhovoru byly koncipovány tak, aby se tazatel prostřednictvím nich dozvěděl především informace o tom, jakým zájmům se tázaný věnuje a s kým se přátelí. Poté následovala sekce, v rámci které bylo zájmem pochopit, co znázorňuje šest obrázků na respondentově koláži, jíž si připravil doma před termínem konání rozhovoru. Inspirací pro využití koláží byl australský výzkum *Young people's aspirations for education, work, family and leisure*, ve kterém byla analýza založena na rozboru esejí, v nichž si studenti představovali svůj život ve věku rodičů s ohledem na pracovní a rodinné úspěchy [McDonald et al. 2011: 73]. V předkládaném výzkumu se měli žáci zamyslet nad dosaženým vzděláním a vykonávanou profesí za přibližně dvacet let. Sekce otázek věnovaná koláži měla podpořit respondenty v rozpovídání se prostřednictvím doma připraveného úkolu. Příklady způsobů, kterými prezentovali své koláže, jsou následující:

„Tohle znamená, že mám velké ambice, že bych chtěla dosáhnout velkých cílů. Když už budu něco dělat, tak v tom chci být dobrá. V tom povolání pro mě hodně znamená týmovost, abychom si navzájem pomáhali a tak. Tohle znamená, že tou prací chci někomu pomáhat. Být nějak užitečná. V tom, co budu dělat, chci být dobrá a zlepšovat se. Být lepší a lepší. Ne lepší než někdo, ale být lepší, než jsem já sama“ [Respondentka D5].

„Tady to značí, že chci být jako ten oblíbenější. Chci mít vlastně týmovou práci. Tady ten obrázek značí, že bych chtěl spíš velet, než poslouchat. Chtěl bych mít nějaký volnej čas. Tady to vlastně značí ten obor, co chci dělat. Tady toto značí, že se chci vlastně rozvíjet v tom oboru, zkoušet různý novy věci. Tady toto je, že bych chtěl mít nějaký pěkný peníze“ [Respondent K2].

„Tenhle obrázek zobrazuje sociální citění. Jak se drží ti lidi za ruce, tak jako, že si pomáhají všichni tím, jak se drží. Nejvíc bych chtěla pomáhat starším, anebo dětem. Ty v tom středním věku si to způsobují sami a mohou si ještě pomoc sami. Ty děti jsou už odmala vedeny k tomu, mají ty špatné podmínky. Ti starší už jsou takoví odepsaní, jak se říká, takže bych jim taky nějak pomohla. To je citát, to je takové jinačí. Tohle je víc o tom tělu. Tady se pomáhá přes tělo než mysl. Mám tam ještě srdce, a to protože to chci dělat sama, jakože mě k tomu nikdo nenutí. Spíš je tam to prostředí nežli škola“ [Respondentka D9].

Obrázky reprezentující dosažené vzdělání většinou znázorňovaly všechny studijní stupně, které respondenti plánovali absolvovat. Na obrázcích tázaní chtěli představit obor

středoškolského studia a nejdůležitější plánované studijní úspěchy. Téměř všichni respondenti hledali obrázky na googlu, přičemž do vyhledávače nejčastěji zadávali maturitní diplom a název středoškolského oboru. Obrázky vztahující se k touženému povolání, respondenty vykonávaného přibližně v jejich 35 letech, reprezentovaly zejména jejich zájmy převedené v činnost, jejímž prostřednictvím si chtějí především buď vydělat peníze, nebo pomáhat společnosti. Žáci těmito obrázky ukázali tazateli náplň své předpokládané budoucí pracovní činnosti a vyjádřili jimi svou touhu pracovat v přátelském prostředí a dosahovat vytyčených profesních cílů. Nejčastější hesla psaná do internetového vyhledávače, kterými chtěli obeznámit výzkumníka se svým ideálním povoláním, zněla spokojenost, spolupráce, překonávat překážky, být lepší než ostatní, peníze, pomáhat ostatním pomocí jimi zvolené pracovní činnosti a místo, kde se jejich vybrané zaměstnání tradičně vykonává.

4.2 PROFESNÍ PŘEDSTAVY

4.2.1 Motivace k nástupu do zaměstnání

Vzhledem k jedné z hlavních plánovaných částí výzkumné intence, kterou je objasnit úlohu povolání při tvorbě společenských nerovností, je důležité nejprve pochopit motivace navázané na ochotu nastoupit do pracovního procesu. Jestli je povolání pro žáky symbol společenské prestiže, lze snadno zjistit podle toho, zda je součástí jejich motivace i získání určitého postavení. Žáci jsou až na pár výjimek motivováni pracovat. Vykonávání zaměstnání vnímají jako samozřejmou složku dospělého života každého člena společnosti.

„Práce pro mě v tomhle věku (za dvacet let) bude určitě důležitá. Pořád je důležitá, pro lidi je důležitý, co dělají za práci. Vůbec si nedokážu představit, že bych neměla práci“
[Respondentka D2].

Dle Havlové dítě určitou formou uvažuje nad svým budoucím zaměstnáním už od raného dětství. Výsledná aspirace zastávat alespoň nějakou profesní pozici vychází ze specifických přání a očekávání, která reflektují znalosti a zkušenosti z pracovní sféry zprostředkované blízkým sociálním okolím [Havlová 1996: 114-115]. Jelikož se dítě setkává s různými formami zaměstnání téměř během veškerých zážitků mimo domov, brzy si začne uvědomovat, že úděl pracujícího čeká i jeho, a proto se snaží inspirací ze svého sociálního okolí najít ideální budoucí povolání sám pro sebe během celého dospívání.

„S tím, co člověka baví, už se prostě narodí. Může se to i vybudovat odmala. Ale můžou to ovlivnit třeba i kamarádi. Třeba kdybych pořád seděl u počítače a kamarádi chodili ven, tak je jasné, že také pořád nebudu sedět doma (...). Narodit se je o tom, jaký mám rodiče, u mě

třeba jo, ale u všech to tak není. Táta se hýbe, tak to mám po něm. Rodiče to dost ovlivňují, ale nezáleží jenom na tom. Vidíte prostě, co dělaj“ [Respondent K14].

Vliv rodiny a přátel při aspiraci ke zvolenému profesnímu směřování byl evidentní ze všech rozhovorů. Respondenti získali zkušenosti se svými profesními volbami mnohdy přes své blízké okolí, díky čemuž byli schopni charakterizovat do hloubky náplň své předpokládané budoucí pracovní činnosti přes popisování pracovních činností jejich „vzorů“. Slabou měrou se v aspiracích studentů zrcadlil i vliv médií.

„U mě při tvorbě koníčků a toho, kam chci jít, rodina nehrála moc velkou roli. Já jsem si ty koničky našla hlavně přes filmy (...). Ona (matka) se kouká hodně na filmy s ním (s jejím oblíbeným hercem) hlavně, takže ona mě dostala na ty filmy, protože ona má hrozně ráda filmy“ [Respondentka D6].

Zmíněná respondentka po vyzdvižení úlohy médií záhy připustila, že i když ideální profesi našla sledováním filmů, byla to rodina, která ji v první řadě přivedla ke specifickým filmovým žánrům znázorňujícím její vysněné povolání. Žáci měli v úmyslu vykonávat zaměstnání, která odpovídají jejich zájmům a hodnotovým orientacím. Ty si osvojili prostřednictvím svého bezprostředního okolí, či skrz sledování mediálního obsahu.

„Připadá mi, že je to práce docela užitečná. To znamená, mně se to líbí, že pomáhat lidem je dobrý. U lidí jsou (...) uznávání, si myslím. Líbí se mi to a chci vlastně takový být taky“ [Respondent K3].

Na citovaného žáka zapůsobila mediální aura zvoleného zaměstnání, kterou absorboval častým koukáním na večerní zprávy, v nichž je jeho zvolené povolání vyobrazeno přímo hrdinsky. Inspirací v podobě rodiny, přátel, známých či skrz oblíbené mediální obsahy si žáci vytváří životní styl, který se dle Saka zachovávají v dynamické rovnováze během celého sociálního zrání, kdy si dospívající mimo jiné definují prvky spojené s vysokou prestiží [Sak 2000: 47].

„Já mám jako vzor jednoho mého kamaráda, který právě i studoval na stejný škole“ [Respondent K4].

Nejvyšší vážnosti se u studentů těší zejména vliv úspěšných rodinných známých a kamarádů. „Vzory“ jsou lidé z jejich okolí, kteří svému pracovnímu úspěchu přikládají velký důraz, anebo vykonávají činnost, která má významný společenský přínos.

4.2.2 Úloha povolání při utváření základních stratifikačních dimenzí

„Postavení člověk získá v práci podle toho, jak je dobrej a takovýhle. Já teď jakože postavení nemám, nepracuju (...). Nejprve můžu mít normální postavení a pak jakože se dostanu řekněme na vedoucí postavení. To už budu mít lepší postavení prostě“ [Respondent K11].

Způsobů, jakými respondenti kategorizují svět dospělých dle povolání, je mnoho, ale mají několik základních dimenzí společných. Studenti členili profese na dvě výchozí dimenze, jimiž jsou intelektuální činnosti a práce vyžadující manuální zručnost, a poté na třetí dimenzi, která je tzv. prostorem mezi nimi. Ve zmíněných formách pracovní náplně žáci dále nespécifikují jejich hierarchické podkategorie, ale spíše tyto výchozí dimenze stratifikačně vymezují vůči sobě navzájem. Lidé odkázáni na mentální schopnosti se údajně nachází na vyšší platové úrovni a vyznačují se lepším sociálním postavením. S manuální činností mají studenti většinou spojené zaměstnání v horších pracovních podmínkách a s nižší společenskou prestiží. Nicméně většina tázaných zmínila, že manuální práce může být spojena i s lepší ekonomickou a společenskou situací, pokud je součástí její náplně potřeba něco kreativně vytvářet či vést ostatní manuální pracovníky. Názory těchto žáků odpovídaly třídnímu modelu Wrighta, který kvalifikované a nerutinní manuální pracovníky řadí do střední třídy, zatímco Goldthorpovo klasifikační schéma jako dělnickou třídu vnímá veškeré manuální pracovníky [Šanderová 2004: 134-135]. Zbylý počet respondentů však nerozděluje manuální práce Wrightovým systémem, a proto by se dalo říci, že přemýšlí v souladu s Goldthorpovým třídním modelem. Důležitým poznatkem bylo i definování dospělých lidí, jež nelze radit do kategoriálního systému zaměstnání. Jednalo se o jedince, kteří nepracují z důvodu již nabytého finančního kapitálu, anebo kvůli nemožnosti, či neochotě vykonávat pracovní činnost.

„Jsou tu povolání, který se musí živit rukama, pak lidi, kteří se musí živit hlavou, kteří musí přemýšlet, co bylo a co bude a pak lidi, co nemusí dělat nic. To jsou lidi, kteří něco vyhráli nebo zdědili. A pak lidi, kteří nemůžou dělat a pak lidi, kteří ani nechtějí dělat“ [Respondent K13].

Příkladem rozdělení manuální pracovní činnosti na dvě podúrovně, kdy je třeba řemeslo vnímáno za kvalifikovanou manuální práci, je následující citát:

„Rozdělil bych to na kancelářský práce, potom ruční práce, potom nějaký řemesla. A to je možná asi tak všechno. Kancelářský, to je člověk celý den zavřený, dělá dejme tomu faktury, nějaký sekretářky. Ruční, to mě napadá architekt, ale to není zase taková ruční práce. To je

lepší práce, ale dalo by se to i považovat (...). Nejhůř asi budou placený ty ruční práce, třeba ty výkopy. Ty kancelářský i ty řemesla jsou dobře placený i hodnocený“ [Respondent K1].

4.2.3 Sociální postavení vycházející z pracovní pozice

Respondent se při popisu svého vnímání kategorizace profesí vždy určitým způsobem vyjádřil k její hierarchické podobě, čímž potvrzuje ve společnosti zakořeněnou podstatu jejího vertikálního členění. Berger a Luckmann princip zachovávání společenské hierarchie přisuzují objektivizaci stratifikačních znakových systémů promítnutých do souboru vědění každého jedince a projevujících se zejména přes jazykové výrazy [Berger, Luckmann 1999: 70]. Nejběžnější jazykové prostředky, pomocí nichž si žáci internalizují vertikální podstatu klasifikací zaměstnání, jsou výrazy znázorňující, že někteří lidé se nachází pomyslně „výš“ a jiní takzvaně „níž“. Dokladem tvrzení je odpověď na dotaz o tom, jak by respondent rozsadil své spolužáky na třídním večírku probíhající od tehdejšího dne za dvacet let, a to podle druhů zaměstnání, která si myslí, že budou vykonávat:

„Sednout si podle profesí by bylo hodně těžký. Nevím, podle čeho by se rozhodlo, kdo by byl nejvyšš a kdo by byl nejniž“ [Respondent K5].

Tato automatická reakce autora tohoto výroku nebyla ojedinělá, ba naopak samozřejmá. Každý respondent při vyjmenovávání druhů profesí jasně vycházel z jejich vertikální podstaty. Hierarchické profesní vnímání tzv. „vyšších“ a „nižších“ pozic je úzce navázané na doprovodné odlišné úrovně prestiže. Dle Jaroslava Kapra je prestiž vždy vztažena k hierarchickému chápání, kdy si některá povolání ve společenském přesvědčení zaslouží vyšší prestiž a jiná naopak větší zavržení [Kapr 1967: 742]. Respekt si zaslouží dle respondentů formy zaměstnání symbolizující dovednosti jedince, vedoucí funkci, bohatství či moc, což dokazují tyto výroky:

„Bud' bych si vážil těch, co mají vyšší funkci nebo těch, co něco umí“ [Respondent K6].

„Vážil bych si ho (bohatého), protože má větší hodnotu, větší moc. Mít větší hodnotu znamená mít lepší práci. Vážím si té jejich moci (...). Když jsou peníze, tak je lepší oblečení, tak je lepší všechno “ [Respondent K9].

Na druhé straně vertikální škály jsou naopak povolání vzbuzující v tázaných spíše despekt. Mnohdy je s „nižší“ pozicí spojována i specifická nežádaná povaha. Od vykonavatele takové profese se ve výsledku očekává i společensky nevhodné až nepřijatelné chování. Příklady takové asociace jsou následující:

„Ty blbější nebo lajdáci, co se tomu nechtějí věnovat“ [Respondent K12].

„Ne každéj si je jima jistej. Nejsou to lidi, co někde uspěli. Na těch stavbách je lidí hodně a většinou jsou tam ty případy, takový ty, co nedopadli úplně dobře“ [Respondent K5].

U jistých studentů je mnohdy počáteční despekt přetvořen až ve strach, kdy od členů „nižší“ pozice očekávají až přímo kriminální jednání, což je velkou měrou odvislé od protidrogových a protikriminálních programů proběhnuvších na základní škole, odkud pochází výzkumný vzorek. Žáci prostřednictvím těchto přednášek získali pocit, že lidé se závislostí vždy končí v kriminálních ústavech, přičemž po výkonu trestu nastupují právě na „nižší“ pracovní pozice. Druhy prací, které se nachází mezi „výš“ a „níž“, byly respondenty nejhůře definovatelné, avšak shodovali se v tom, že se jedná o profese, které nemají výraznou pozitivní pozornost spojenou se zaměstnáními reprezentující „nejvýš“ a ani jasnou negativní pozornost symbolizující povolání nacházející se „nejníž“. Jejich názory hromadně velmi jasně znázorňuje citace znějící takto:

„Ti lidé uprostřed, co nemají tu pozornost, jsou ti snaživí, ale snaží se i, aby neměli pozornost. Nemají rádi, že na ně někdo kouká. Snaží se tu práci dělat dobře, ale nesnaží se být středem pozornosti, že by udělali něco úplně jiného, než by měli“ [Respondentka D4].

4.2.4 Symbolické hranice mezi profesními kategoriemi

Podle Omodeiové představitelé podobných zaměstnání sdílejí sociální postavení a tvoří statusovou skupinu, se kterou společně sdílí životní styl i vztah k ostatním sociálním skupinám [Omodei 1982: 199-200]. Žáci přisuzují sociální postavení dospělým osobám automaticky na bázi jazykových výroků „výš“, „normální“ a „níž“ vztažených k vykonávanému povolání, a zároveň na základě těchto jazykových kategorií definují rozdíly mezi zmíněnými třemi základními dimenzemi. Distinkce mezi kategoriemi jsou žáky vnímány jako přirozené vlastnosti, i když se v podstatě dle Bourdieua jedná o odchylky v systému kategorií [Kubátová 2008: 49]. Rozdíly mezi profesí definovanými sociálními statusy v respondentech evokují i jasné signály k tomu, že by se dané společenské skupiny neměly promíchávat. Distinkce považují tedy za opodstatněné proto, aby byly odlišné úrovně prestiží povolání zachovány. Případný neběžný způsob kontaktu reprezentantů odlišných sociálních statusů vnímají za společensky nepřijemný, vedoucí k nervozitě obou stran.

„Lidi cení každou práci jinak, něká jim přijde cennější než jiná, řekli by si, že je to prostě divný, že já bych šel na pivo s uklízečem. Lidi kolem by si řekli, že je divný, že sedím u stolu s uklízečem. Lidi to tak cení, by si řekli tohle je (...) a tohle uklízeč. Mě by si asi cenili víc. Kdybych šel na pivo s uklízečem, tak by si mě pak začali míň cenit, že se bavím s méněcennými.“

Méněcenní lidé jdou poznat podle toho, jak se oblíkají, jak se chovají. Když se k méněcennému člověku chovají špatně, tak se i on začne chovat špatně k těm ostatním a dává to víc najevo. Za to, jak se on chová, mohou ostatní, ale za to, co on je, si může on sám“ [Respondent K14].

Citace je ukázkou silného záporného vymezení se vůči viditelným projevům rozdílů v sociálních postaveních. Podobně silných negativních pocitů při hypotetickém kontaktu lidí z „vyšší“ a „nižší“ pracovní kategorie nebylo sice mnoho, ale pokud byly respondenty vyjádřeny, vztahovaly se často právě ke kritizování pozorovatelných rozdílů mezi zástupci odlišného sociálního postavení. Respondenti by se raději vyhnuli setkání s někým, kdo je profesně výrazně „niž“ než s tím, který se nachází mnohem „výš“, jelikož měli názor, že by se těšili naopak pozitivní pozornosti a snáze by nacházeli společnou řeč. Když si tázaný představil společenskou situaci, kdy by se setkal se zaměstnancem „nižší“ kategorie na veřejném prostranství za předpokladu, že on by měl společensky stejně vážené oblečení a disponoval stejnou schopností dodržovat pravidla chování, negativní pocity se najednou nevybavovaly. V žácích záporné emoce vyvolávala převážně představa, že by v takové společenské situaci oba jedinci zůstali oblečení ve svém pracovním oděvu.

„Kdybych zůstal já v pracovní košili, tak bych to asi nijak neřešil. Lidi by po mně nijak nekoukali. Kdyby si ale on (respondent K11) nechal montérky, tak by to asi vypadalo jinak. Připadal bych si asi povýšenější, protože bych vlastně byl v čistém oblečení a on by mohl být vlastně umazanej od nějakých vazelín a tak“ [Respondent K2].

Výrok je ukázkou, jak si student K2 vymezuje symbolické hranice mezi svou prací a předpokládanou profesí spolužáka K11. Žák K2 styl oblékání, jež bude údajně spjatý s jeho profesí, vnímá za společensky přijatelný i mimo pracovní prostředí, kdežto ošacení svého spolužáka, jemuž předpovídá „nižší“ profesní pozici, vkládá do souvislostí s negativní pozorností. Student K2 si myslí, že při zachování pracovního ošacení na společenské události se budou cítit oba nepřistojně. Je přesvědčený o tom, že by se mohli se spolužákem K11 přátelit i přes rozdílnou společenskou prestiž, ale znervózňovala by ho skutečnost veřejného odhalení, a to protože nechce být vystaven negativní pozornosti spojené s profesí spolužáka. Zároveň si student K2 nepřeje budít i přílišnou vlastní pozitivní pozornost. Taková pozornost na bázi módy by mohla dle Simmelova názoru ukázat uzavřenost jeho třídy, z níž K2 pochází, a tím pádem ho symbolicky odlišit od spolužákovy sociální skupiny [Simmel 2006: 103-106], což by odporovalo jeho touze se přátelit. Princip přátelství „výše“ společensky situovaných s „nižšími“ sociálními vrstvami je při viditelném zobrazování společenského postavení pro mnoho respondentů nepřirozený.

„Jsou moderní, slušní, hrozně slušní lidi, bydlí někde ve vilách, nebo mají vlastní barák, velkej. Čím víc má člověk peněz, tím víc je to na něm vidět. Jak se obléká nebo jaké auto má, kde bydlí (...). Když to lidi ukážou ostatním, tak maj pocit, že jsou na vyšším levlu než ty druhý lidi“ [Respondentka D7].

Autorka citovaného výroku oceňuje postavení vysoce situovaných, ale myslí si, že by měli zůstat v určité exkluzivitě, tedy především pokud se chtějí chvástat výhodami své společenské situace. Nakupování luxusních nemovitostí, drahých dopravních prostředků či značkového oblečení je rysem okázalé spotřeby, která z Veblenovy teorie vychází jako kritérium reputace vyšší třídy [Veblen 1999: 131-133]. Pro udržení „vyšší“ společenské významnosti je potřeba si zachovávat eleganci, která musí být ledabylá, čemuž dle mnoha respondentů odporuje společenská setkání lidí s rozdílnými sociálními postaveními při zachování viditelných nerovností, mezi kterými byly nejčastěji zmiňované odchylnosti v oblékání.

4.3 EDUKAČNÍ PŘEDSTAVY

4.3.1 Motivace k nástupu na navazující studium

Při zjišťování motivací žáků studovat se úzce vycházelo z české studie *Genderové aspekty přechodu žáků a žákyň mezi vzdělávacími stupni*. Zjistilo se, že žáci deváté třídy jsou, stejně jako byli studenti středních škol ve výzkumném vzorku Smetáčkové, motivováni studovat buď za předpokladu budoucí využitelnosti zvoleného studijního oboru při nalézání lukrativní práce, anebo pokud zvolený následný stupeň vzdělání odpovídá jejich zájmům, či jestliže je studijní zaměření obestřeno aurou poslání [Smetáčková et al. 2005: 60-61]. Hlavní hodnota vzdělání dle výzkumného vzorku spočívá v jeho využití k následnému zaměstnání. Jedná se o prostředek k zrealizování pracovních snů.

„Když mi řekli, že si mám vybírat tu školu, bylo to asi v sedmičce. Nejdřív jsem si vybrala povolání a pak tu školu“ [Respondentka D1].

Ze třech nejpodstatnějších funkcí vzdělání, které mu připisují Keller a Tvrдый, je dle výpovědí respondentů zejména úloha výtahu vedoucího k dosažení ekonomických a hodnotově vyšších pozic [Keller a Tvrдый 2008: 84]. Tázání vzdělání považují za prostředek k rozčlenění lidí podle kompetencí k vykonávání různých povolání. Vzdělání je kulturním kapitálem, který se dá následně proměnit v ekonomický kapitál, tedy ve finanční výnos.

„Vzdělání ovlivňuje možnosti, kam jít do práce. Pro určité práce je podmínkou mít vzdělání“ [Respondent K5].

Vzdělání bylo v menší míře považované za hodnotné i bez garance dalšího pracovního uplatnění. Když se využije terminologie výtahu popsaného Kellerem a Tvrným, tak pro mnohé představovalo vzdělání výtah vedoucí do vyšší společnosti i bez zapojení pracovního hlediska, což dokládá například následující citace:

„Šla bych studovat, i kdybych nemusela pracovat, abych byla taková chytrější. Z každé školy si člověk něco vezme“ [Respondentka D3].

Bourdieu popisoval, že zajištění reprodukce kulturního kapitálu zásadní měrou stojí na instituci vzdělávání a na rodinných strategiích [Bourdieu 1998: 27]. Přestože žáci přiznávali úlohu působení sociálního okolí na jejich volbu povolání, nepřipouštěli možnost, že by určité pracovní podmínky rodinných blízkých byly negativními překážkami v dosahování jejich cílů. Nicméně v případě otázky působení dosažené studijní úrovně rodičů na životní šance jejich dětí se objevilo pár respondentů, kteří tvrdili, že vzdělání rodičů přímo ovlivňuje i je samotné. Nejvyšší dosažené vzdělání rodičů podle žáků přímo zapříčiňuje určitou finanční situaci rodiny a v konečném důsledku i možnosti jejich potomků. Jedna respondentka vliv vzdělání svého otce popisuje tímto způsobem:

„Táta nemá vysokou školu, já bych chtěla, aby si dodělal vysokou školu a tím by měl o trochu lepší práci. Kdyby měl táta vysokou školu, tak bychom měli jinou finanční situaci v rodině, protože by bylo víc peněz a bylo by to tak, že bychom si mohli třeba dovolit víc cestovat a tím bych zase našla jiný koníčky a tyhle věci. Kdyby rodiče měli jen základní školu, tak bychom si nemohli dovolit o prázdninách někam jezdit a byli bychom hodně tady, nemohli bychom poznávat svět a takovýhle“ [Respondentka D6].

4.3.2 Úloha vzdělání při dosahování společenského postavení

Šafr chápe vzdělání jako jeden z hlavních společensky oceňovaných statusových symbolů [Šafr 2008: 11]. Většina dotázaných žáků to nevnímá jinak. Jak je patrné z jejich motivací nastoupit na navazující etapu studia, má pro ně vzdělání význam především v podobě symbolu zajišťujícího získání následného hodnotného společenského statusu, který je spojován s vykonáváním vážené pracovní pozice. Vzdělání, z dané povahy statusového významu, nemá téměř samo o sobě žádnou hodnotu. Kromě pár výjimečných výpovědí se jedná o doprovodnou statusovou úlohu. Vzdělání však studenti nepovažují za jediný faktor ovlivňující dosažení toužené profesní úrovně, ale vnímají ho jako základního činitele. Absolventi středních a vyšších

úrovni studia dle respondentů nezískávají žádanější zaměstnání pouze kvůli nabytí nových znalostí, ale hlavně protože jejich úspěšným dokončením prokáží disponování společensky žádaného obsahu vlastností a schopností.

„Když nebudeš mít ty školní znalosti, tak prakticky nebudeš ani mít, co říkat, v čem by si měl sebedůvěru“ [Respondentka D6].

Například dle této citace je vzdělání pomocnou složkou při prokazování společensky vyzdvihované vlastnosti sebedůvěry. Názor Baudelota a Estableta o úloze dnešního studia byl takový, že moderní vzdělávání je postaveno na kapitalistickém principu, čímž je zásadní kontrolní instancí reprodukce stratifikačního uspořádání [Keller, Tvrđý 2008: 49]. Dle Havlové je vzdělání důležitým obsahem specifické kvalifikace konkrétních sociálních skupin vytvořených na bázi podobné profesní pozice [Havlová 1996: 9]. Studenti si myslí, že nejdůležitějším stratifikačním faktorem je snaha. Jsou přesvědčeni o tom, že v případě prokázání snahy by měl být jedinec odměněn „vyšším“ společenským postavením, ale pokud nevykazuje snahu, tak si automaticky zaslouží „nižší“ profesní úroveň. Žáci oceňují především nastavení si specifických ambicí a snahu je naplnit. Ochota vzdělávat se je nejevidentnějším důkazem následování těchto společenských zásad úspěchu, a proto by měla být odměňována na pracovním trhu. Na druhou stranu nízká snaha, či její úplná absence, by měla být téměř až trestána „špatnou“ výslednou profesní pozicí.

„To, že lidi mají různý peníze, je daný tím učením, že do toho nevkládali tolik. Když to flákali, tak asi budou mít míň peněz. Myslím si, že si asi zasloužej míň peněz, protože to byla jejich volba se dál nezdělávat a prostě na to kašlat. Rozhodně do toho dávají víc úsilí ti lidé, co se vzdělávali, dobrovolně šli na vysokou nebo to. Za tu píli jim náleží víc peněz. Nějaký lidi učení natolik nebaví, že skončej už po základní, nějaký lidi jdou svojí cestou, i takoví lidé se najdou. Já bych takovým lidem přidělila takový ty podřadnější práce, co by je asi moc nebavili“ [Respondentka D10].

Bourdieu považoval vzdělání za symbolickou hranici vytvářející nerovnosti již mezi žáky základního studia, jelikož preferuje děti s větším obsahem kulturního kapitálu, tedy potomky dominantní třídy. Děti pocházející ze sociálního prostředí naplňujícího společensky žádaný přehled dosahují uspokojivějších výsledků ve škole, zatímco potomci nižších sociálních tříd nemají vhodné kulturní dispozice a ani nejsou vedeny k následování prestižních povolání [Lamont, Molnár 2002: 172-173]. Respondenti by s tímto výrokem nesouhlasili, jelikož téměř vůbec nepřipouštěli možnost, že by školní úspěchy tolik usměrňovalo sociální prostředí. Uvědomují si výrazný vliv rodinného zázemí, ale ani v jednom případě ho neidentifikovali za

podstatného činitele působícího na školní výsledky. Jak je patrné z předchozího textu, rodinné zázemí působí především na ekonomickou situaci v rodině, případně na rozvoj zájmů dětí, ale nikoliv na studijní výsledky. Většina žáků si myslí, že především snaha, vůle a vysoké ambice stojí za úspěchem na poli vzdělání. I když by téměř nikdo z nich nepřipustil možnost, že vinou školního neúspěchu nejsou v první řadě jen osobnostní nedostatky, ale jejich názory blíže odpovídají zmíněné myšlence Bourdieua. Ten byl totiž přesvědčený, že nejúspěšnější studenti nebývají vždy ti nejnadanější, ale ti vyznávající hodnoty dominantní třídy. Žáci se domnívají, že uvedené osobnostní rysy jsou pro dominantní společenskou skupinu těmi nejžádanějšími, a zároveň jsou přesvědčeni o nutnosti jejich naplnění pro dosažení dalších studijních osvědčení. Ochotu pokračovat ve studiu považují za důkaz snahy, prostřednictvím níž lidé nabývají „vyšších“ sociálních postavení.

„Záleží na té snaze, když se někdo snaží, tak má daleko větší šanci se někam dostat. V dnešní době už hrají roli známky. Když máte snahu, tak máte i dobré známky, ono to s tím souvisí. Když je někdo lajdák, kašle na tu školu, kašle na všechno, tak je jasný, že v tom nebude nikdy tak dobřej. Nikdy nebude mít takovou šanci, jako ten, kdo je vidět, že se snaží, má na to a chce jít veš. Je spravedlivé odměňovat snahu“ [Respondent K13].

4.3.3 Hlavní vzdělávací stupeň způsobující nerovnosti

Možná i vzhledem k situaci, že výzkumným vzorkem byli studenti druhého pololetí deváté třídy, za zásadní zaznamenanou klasifikační hranici značící studijní úspěch bylo považováno složení maturitní zkoušky. Respondenti byli totiž tázáni krátce po podání přihlášek na střední školy, a proto se nacházeli v období, kdy nad hodnotou středoškolského studia pravděpodobně přemýšleli výrazněji více, než by tak činily výzkumné vzorky jiných parametrů. Absolvovat středoškolský studijní obor s maturitou bylo hlavním cílem všech dotázaných žáků. Maturitní zkoušku chtěli složit kvůli větší garanci přijetí na výnosnější pracovní posty a nabytí lepšího společenského postavení. Maturitu hromadně považují za nejvýznamnější potvrzení snahy.

„Dneska to tak funguje, že je člověk s maturitou brán za víc než ten s učňákem (...). Maturitu si neudělají, protože jsou líní, když to tak řeknu. Nebaví je to učení a nemají vlastně tu pílí. Nemají tu chuť to dělat“ [Respondent K3].

Žáci se domnívají, že kdyby nedokončili maturitní studium, jejich život by vypadal zásadně jinak, a to především v tom, že by nemohli vykonávat plánovanou profesi. Zdárné

absolvování maturitní zkoušky považují za stěžejní krok do světa lukrativní práce. Maturitní zkouška je osvědčení, které se nedá ničím jiným zastoupit.

„Myslím si, že lidi, kteří nemají maturitu, si dneska práci hledají hodně špatně. Maturita je důkaz, že něco umím“ [Respondent K9].

Dokončení maturitního studia není jen vstupenkou k získání výnosnější práce, ale právě i důležitou složkou celkového ohodnocení, podle kterého se určí, zda si člověk zaslouží uznání od ostatních lidí, což je znázorněné například na následující citaci.

„Maturita je dneska důležitá ve všem. Každý se na to zeptá, když chce člověk práci. Lidé o vás budou mít lepší dojem, když máte maturitu, vlastně i myšlenky, když ví, že máte maturitu. Máte to vystudované, řekne to o vás něco víc (...). Doufám, že až to budu dělat, tak na mě budou (rodiče) pyšní. Mohli by mít na mě potom dobrý myšlenky, že jsem to vlastně zvládl, odmaturoval a stal se (...)" [Respondent K3].

Někteří tázaní si mysleli, že maturita je i osvědčením o dosažení dospělosti, s kterou se váže nezávislost a možnost veřejného prokázání stěžejních společenských hodnot. Maturitní zkouška je pokládána za základní kámen, na kterém mohou stavět své budoucí společenské i pracovní úspěchy. Jinými slovy vykonání či nevykonání maturitní zkoušky vertikálně rozčleňuje společnost na dva základní tábory. Nesložení této zkoušky člověka celoživotně limituje a řadí ho automaticky do „nižší“ společnosti, zatímco zdárně vykonaná maturita je cestou ke „střední“ i té „vyšší“ společnosti. Úspěšní maturanti mají dle žáků otevřenou cestu k vykonávání téměř všech druhů zaměstnání. Vyšší odborné a vysoké vzdělání vnímají pouze za přílepkování, nikoliv za zásadní složku při budování společenského postavení.

„Bez té vysoký se podle mě obejít dá. Bez té střední ne. Střední je škola, na kterou chcete jít. Ta vysoká to už jenom trošku rozvíjí, už to jenom trošku pomůže. Střední, to je základ, to člověk musí mít spolu s tou základkou“ [Respondentka D4].

„Je to něco navíc, takže by byla taková, nechci říct úplně zbytečná, ale už ne tolik potřebná. Vysoká, to už je jen pár procent navíc. Maturita, to je osmdesát pět procent a vejska je těch patnáct procent navíc“ [Respondent K13].

Vyšší odborné a vyšší nebo vysokoškolské studium považují respondenti za pouhé doplnění maturitního přínosu, a proto ho lze zastoupit vlastním mimoškolním přičiněním, kdežto maturitu podle nich člověk nenahradí ničím.

„Kdybych neměl vysokou, tak bych si časem tu firmu taky založil, ale víc bych se zajímal o ten obor, abych to prostě nějak dohnal“ [Respondent K14].

4.3.4 Význam výhodných společenských kontaktů

„K takové práci bych se dostala tak, že bych vystudovala příslušnou školu. Pak bych si zařídila nějaké praxe ohledně tohohle. Na to je dobrý mít nějaké známé. Určitě bych kontaktovala nějaké známé, o kterých vím, že v tom pracují“ [Respondentka D5].

Část respondentů se vymezila proti zásadní důležitosti kulturního kapitálu v tvorbě a reprodukci společenské struktury dle povolání. Místo toho prezentovali názor, že pro dosahování a udržování profesního postavení je důležitější sociální kapitál, tedy schopnost navazovat užitečné sociální kontakty a následně z nich i těžit, nicméně se shodovali v přisuzování důležitosti vlastnostem a dovednostem jedince při tvorbě sítě výhodných sociálních styků. I když někteří tázaní přisuzovali velký význam využívání užitečných sociálních kontaktů, upozorňovali na to, že vzdělání či jinak získané vědomosti umožňují nalezení a udržení těchto kontaktů. Zmiňovaná část respondentů přikládala větší důraz na rozsah sítě vztahů při naplňování hodnotných profesních cílů, ale vzdělání je zásadním faktorem vedoucím k vybudování takové sítě, a proto vkládali vzdělání důležitost minimálně v podobě počátečního či průvodního činitele společenského postavení.

„Člověk s postavením má lepší známý. Prostě vlastník firmy může mít nějaký výhody, prostě když ta firma bude něco potřebovat, tak to může dostat levnějš. Ten se špatným postavením nebude mít takový známý, protože to bude, jakože nepříjemnej člověk, namyšlenej egoista a tak. Nebude mít dobrý známí prostě, protože si s nikým nebude rozumět a takovýhle. Ten s lepším postavením nemá vždýcky vysokou školu, může mít totiž ty známí, kteří ho tam můžou propašovat, anebo toho tátu, co vede tu firmu“ [Respondent K11].

Pouze specifické znalosti a osobnostní rysy jsou podle nich cestou k vybudování sítě sociálních styků, jež vedou k nalezení zaměstnání reprezentující „vyšší“ sociální postavení. Právě střední, vyšší a vysokoškolské studium člověka vybavují potřebnými znalostmi a jsou zároveň důkazem, že absolvent alespoň jednoho zmíněného stupně vzdělání disponuje odpovídajícími vlastnostmi pro obohacení sociálního kapitálu.

„Taky to může bejt o známostech. Ty jsou ale spíše jen takové bonusové. Hlavní roli hraje dovednost“ [Respondent K5].

4.4 REPREZENTANTI SPOLEČENSKÝCH VRSTEV

4.4.1 Základní členění profesí

Pro pochopení způsobu, jakým jsou představy žáků o profesních nerovnostech zformovány, byla významná část rozhovoru věnována tématu struktura zaměstnání v běžné firmě. Dle Savageho podoba moderních sociálních nerovností vychází z organizační struktury firem [Bottero 2004: 997].

Výzkum vycházel z premisy, že studenti budou mít problémy identifikovat rozdíly mezi pracovními pozicemi na základě přímého dotazu, a proto zjišťoval, jak vnímají úroveň pracovních nerovností v rámci fiktivní firmy. Tázání byli vyzváni, ať se zamyslí nad organizací určité firmy, jejíž obsah činnosti si mohli libovolně vymyslet, a představí si všechny druhy pracovních pozic, které se v ní nejspíš nacházejí. Cílem bylo pochopit, kolik druhů zaměstnání jsou respondenti schopni identifikovat, a zároveň, jakým způsobem je mezi sebou stratifikují. Příklady, kterými žáci představili rozdělení pracovních pozic firmy, jsou následující:

„Jsou rozdílné podmínky, podle toho, jakou jakože máte hodnotu, jakože třeba, když máte firmu, tak jakože ten šéf bude mít mnohem lepší hodnotu než ten, kdo bude třeba jen uklízet. Takhle členěný už je to tak, je to vliv, ti dva nejsou rovnoprávní, ono se to vždycky ukazuje na takových trojúhelnících, nebo tak, že ty vždycky nahore u šéfa a pak máte postupně, že všichni jdou dolů, ten šéf musí být jako nejchytřejší a tak. Musí být mnohem chytřejší než třeba ta uklízečka, ta toho moc nemusí vědět“ [Respondentka D6].

„Nějaký sponzor, nějaký ředitel, v podstatě bude mít všechno na starost, bude všechno ležet na něm, ty starosti, určitě v tom bude dobrý tým lidí, kteří spolu umějí spolupracovat (...). Ten, kdo tomu velí, nějaký ten ředitel, aby byl schopný člověk. Sponzor by měl mít ekonomku. Ředitel by ji měl mít určitě, nějaké ty znalosti. Musí to být člověk, co s tím má nějaké zkušenosti. Tým, co by výrobky vyráběl, by asi ani nepotřeboval maturitu. Stačil by výuční list v podstatě (...). Ředitel by měl být příjemný člověk, schopný. Né takový, co si na někoho, co něco pokazí, hned zasedne (...). Sponzor by měl vědět, do čeho ty peníze dává, co z toho má“ [Respondent K3].

Všichni studenti nejdříve identifikovali pozici jedince, který stojí v čele firmy, a poté někoho, kdo udržuje pracovní chod společnosti. Následně představili segment lidí vykonávající hlavní činnost společnosti. Jako poslední zmiňovali soubor doprovodných zaměstnaneckých pozic, jež byly nezbytné pro fungování pracovních funkcí ostatních profesí. Respondenti těmto třem obecně vymezeným kategoriím přisuzovali odlišná sociální postavení. Jejich vymezení

blízce odpovídá pojetí třech sociálních světů dle Kellera, ve kterém se světy mezi sebou vzájemně odlišují nerovnoměrným rozsahem. Distinkce mezi světem uprostřed a statusovou skupinou nahoře je výraznější než symbolická vzdálenost mezi statusovou skupinou středních vrstev a světem dole [Keller 2011: 174]. Respondenti charakter nerovností definovaných Kellerem vnímali podobně. Statusovou skupinu nahoře považovali téměř za nedostupnou pro ostatní dvě kategorie, zatímco rozdíly mezi ostatními sociálními světy byly menší. Nicméně i přes slabší distinkce mezi sociální skupinou uprostřed a tou dole, je dokázali identifikovat velmi jasně, a to především radikálně negativním označením těch, kteří jsou „nejniž“. V rámci firmy studenti mluvili mnohdy o třech vertikálně seskupených druzích prací, jejichž vykonavatele nejčastěji nazývali „vedoucí“, „normální/průměrní“ a „podřadní“. Mezi jmenovanými „vyššími“ pozicemi se vyskytovaly řídicí profese, a případně ty, na kterých se nachází jedinci přímo se zodpovídající lidem na vedoucích pozicích.

„Je sice možný, že když je táta ředitel podniku, tak ho předá synovi, ale to jsou takoví ti lidi, co už to mají zadarmo. Ostatní se ale snažili, aby bylo poznat, že něco ví a umí. Pokud je někdo namyšlenej, takový ty lidi, co to zděděl po tom tátovi a jenom z toho těží peníze (...). Má sice dobrý prachy, ale strašně ho souděj za to, že nic nedokázal. Člověk musí dokázat, že jeho práce za něco stojí, že ji bude dělat pořádně“ [Respondentka D4].

„Obdivovala bych někoho, kdo si tu cestu vybojoval sám, že se dostal až takhle (...). Dostane se k tomu tak, že po střední půjde na vysokou, pak půjde do firmy a bude se hodně snažit, aby lidi a jeho šéf viděli, že se hodně snaží“ [Respondentka D7].

Jedinci, kterým se podařilo získat pozici „šéfa“, si zaslouží dle studentů respekt, ale pouze pokud dosažení této pozice vyžadovalo projevení oceňované snahy zejména prostřednictvím ochoty studovat. Osoby dosahující svého místa na základě snahy popisovali studenti tak, jak Keller definoval pomocnou elitu. Zatímco vlastníci vysokých pracovních pozic, jejichž nabytí vykazovalo profesní cestu diskrétní elity [Keller 2011: 71-85], si dle žáků nezasluhují žádný respekt. Diskrétní elitu hodnotili stejně negativně jako pozice nacházející se ve firmě „nejniž“. Domnívají se, že diskrétní elita si zaslouží stejně nízkou úroveň společenské prestiže jako nepracující. Záporné asociace mají spojené i s „podřadnými“ pozicemi.

„To jsou práce, když už někdo neví a chtěl by si přivydělat. Takový člověk kašle na školu, nesnaží se nic dělat. To už je jeho vina (...). Ti, co mají podprůměrnou práci, se podle mě stydí, že se nesnažili. Jsou to ti lidé, kteří se bojí, že si na ně někdo ukáže. Pak mají stres, i když jdou jen do práce. I když to udělají dobře, ale stejně si na ně všichni ukážou, že dělá tuhle práci a je podprůměrný. Nikdo nechce mít malej plat, nikdo to nechce dělat“ [Respondentka D4].

„Lidé nestojí o ty málo placené práce. Jsou to takové ty tvrdší práce. Jsou to takové ty znechucující práce. Třeba, když vynášíte odpadky, nebo uklízíte ulice. Jsou to málo ceněné práce. Nikdo nechce pracovat se špínou nebo tak. Mně to nepřijde obdivuhodné, že jde dělat někdo tuhle práci (...). Takový člověk si může za to sám, že dělá tu znechucující práci (...). Je to pro ně špatné, že dělají takovou práci, která je zároveň špatně placená a zároveň je málo ceněná“ [Respondent K14].

Jedinec vykonávající „znechucující“ práci si zaslouží oproti diskrétní elitě a nepracujícím určitý respekt za to, že je ochotný se spokojit se zaměstnáním, které by žáci nechtěli dělat. Své pracovní zařazení si podle studentů způsobili sami, a to malou snahou projevující se zejména nedostatkem ochoty se vzdělávat. Jelikož žáci nepřisuzovali pozitivní asociace ani jedné z hraničních kategorií hierarchické struktury firemních pozic, za automaticky nejceněnější považují práce s rozsahem příjmů i pravomocí někde mezi „nahore“ až „dole“. Taková povolání se nevyznačují velkou pozorností věnovanou úspěchům či neúspěchům, a proto lidé skrz ně neprokazují své charakterní proměny spojené s přechodem do zaměstnání. Žáci mají dojem, že povolání „uprostřed“ si volí jen slušní lidé, kteří si zaslouží vážené sociální postavení, protože profese v dané kategorii nemůže jejich slušnou povahu změnit. Přestože jsou přesvědčeni o tom, že pozici „nahore“ by mohli získat mnoho nových finančních i společenských výhod, obávají se mnoha rizik, mezi které spadá i ztráta společenské úcty při změně jejich chování či dosažení postů diskrétních elit. Respondenty volený „střed“ je bezpečnou jistotou určitého společenského postavení.

„Tam bych chtěl spadat já, být normální (...). Nejlepší lidé jsou totiž v té střední“ [Respondent K12].

Další podkapitola zabývající se tím, jak žáci deváté třídy identifikují sebe i své spolužáky v rámci pracovní struktury společnosti, vychází z otázek, na které pozici by se respondenti viděli v rámci fiktivní firmy, kterou by hypoteticky založili se svými spolužáky, a jakou funkci ve firmě by přiřadili ostatním žákům ze třídy. Jejím cílem bylo pochopit, jak lze na základě studijních výsledků a osobnostních dispozic určit výslednou pozici. Studenti měli za úkol poté zdůvodnit svá rozhodnutí. Tento postup žákům usnadnil přístup k pro ně jinak obtížnému tématu, jelikož v případě přímého dotazování většinou nebyli schopni přiřadit běžné charakteristiky k vykonavatelům konkrétních pracovních pozic. Prostřednictvím představ konkrétních spolužáků na postech popsaných v rámci imaginární firmy zřetelněji definovali představitele třech hierarchicky uspořádaných segmentů, které odpovídaly i klasickým stratifikačním sociologickým modelům [Šanderová 2004: 133].

4.4.2 Nejvyšší úroveň

Při identifikování charakteristických zástupců nejvyššího segmentu v rámci firmy se mezi studenty vyprofilovaly tři různé představy vedoucích typů. Prvním žáky vymezeným vedoucím typem je jedinec, který disponuje výraznými sebestřednými sklony. Byl by sice spolužák v imaginární firmě umístěn pro své určité organizační nadání na řídicí funkce, ale nezískal by si u nich respekt, jelikož by z něj vyzařovala arogantní „nadřazenost“ plynoucí z téměř až násilně získaného postu nadřízeného. Podle spolužáků reprezentant této nezasloužené vedoucí pozice by svého pracovního úspěchu nenabyl na základě prokázání žádaných vlastností a dovedností dominantní třídy, ale pomocí protekce, což je negativně vnímaná složka sociálního kapitálu, kterou disponují většinou spíše diskrétní elity. Zmíněný typ vedoucího byl studenty považován za příklad nejméně vhodného a touženého. Příkladů reprezentantů v rámci třídy bylo pouze několik.

„K5 by byl dobrý šéf. To je ten typ člověka, který rád organizuje. Je to ten člověk, který si myslí, že všechno ví. Všechno by různě plánoval. Rád sedí a nikam nechodí, tak by někoho furt někam posílal. Cítil by se nadřazeně. Ve škole se tak chová, protože leze učitelům do zadku. Myslí si, že je lepší než všichni ze třídy. Měl by to nejvyšší vzdělání“ [Respondentka D9].

Popisovaný žák K5 se oproti názorům svých spolužáků jako dominantní vedoucí typ nepopisuje. Je zde viditelná stejná tendence zařazovat se spíše do středu, která byla pozorována u většiny studentů řazených ostatními do vyšších segmentů. Ani K5 netouží vyčnívat, a tím se vyčleňovat z kolektivu. Nechtěl by se totiž vypořádávat s žádnou formou pozornosti, tedy ani té výrazně pozitivní. Pozice nacházející se ve vertikálním horizontu „uprostřed“ je pro něj útočištěm, ve kterém cítí bezpečí pojišťující svého držitele alespoň nějakým sociálním postavením, u kterého není takové riziko ztráty, jako při získání statusu „vedoucího“ pracovníka.

„Asi bych zkoušel, nebo navrhoval, nebo něco takového. Ale kdyby šel někdo z té firmy po ulici, určitě by si lidi o mně neříkali óóó, to je on“ [Respondent K5].

Druhým definovaným typem je komunikativní osoba, kterou respondenti považují za rozeného vedoucího zaměstnance vyznačujícího se výraznou ambiciózností, důrazností a rozhodností. Pomocí těchto vlastností dosahuje viditelných úspěchů již během základního studia, a proto vzbuzuje ve spolužácích přesvědčení, že si bude zakládat i na zdárném dokončení studia a nalezení lukrativní práce. Nejčastějším příkladem komunikativních studentů byla žákyně D5.

„Z holek je to asi D5. Vždycky všechno zorganizuje a tak. Je to dobrý, že to takhle někdo organizuje. Vede to třeba na těláku. Je hodně komunikativní. Ona by se tam sama asi neviděla, ale do firmy by se hodila“ [Respondentka D2].

„D5 je na tom o trochu líp. Ona je celkově chytrá, jí se ve všem daří. Myslím, že se jí bude dařit i v budoucnosti, ona je snaživá. Vždycky má něco navíc. A ještě D8. Ta je také snaživá. Obě se snažej, mají vždycky něco navíc, je vidět, že všechno umí nazpaměť, myslím, že ty budou v životě úspěšné. To, že to holky umí zpaměti, je znak toho, že jsou dobrý, že jsou schopný se to naučit“ [Respondent K13].

Samotná žákyně D5 by se ráda umístila na vedoucí pozici, a to i přesto, že označovala sebe sama za průměrnou. Spolužáci i ona sama možnost naplnění této touhy spatřují v obrovské snaze, kterou je ochotna k dosažení pozice vynaložit. Respondentka vnímá snahu za cestu, jak se vymanit z „průměrných“ znalostí a dovedností. Svě budoucí „vyšší“ postavení chce opodstatnit a naplnit vynaloženým úsilím. Ačkoliv je ostatními studenty spatřována jako nadprůměrná studentka, nevyčleňuje se na základě vrozených schopností. Ty totiž nepovažuje za „nadprůměrné“. „Nadprůměrnou“ naopak vnímá zejména svoji snahu. Tou mohou disponovat všichni, protože na rozdíl od mentálních schopností či zděděného bohatství je snaha faktorem, se kterým může každý jedinec nakládat libovolně. Z principu nezatíženosti úsilí počátečními vstupujícími nerovnostmi jeho disponentů, je snaha považována za spravedlivou složkou stratifikující společnost, a proto je žákyně D5 vnímaná žáky jako oprávněná adeptka na vedoucí pozici. Žákyně sama by nabytí řídicího postu vnímala za zasloužené, neboť by k němu vedla dlouhá cesta dostupná sice každému, ale absolvovala by jí právě ona díky své „nadprůměrné“ vynaložené snaze vyvažující „průměrné“ dovednosti.

„Mě by bavilo být ten manažer a různě zařizovat všechny ty věci a tak, anebo ta vůdčí osobnost, která má všechno na starosti. Byla bych ten spravedlivý šéf a ne ten, co na všechny jenom řve. K takové práci bych se dostala tak, že bych nejprve začala na menších pozicích, potom bych se snažila být lepší a lepší a snažila bych se dokazovat, že jsem lepší a že mám na víc a že to dokážu. Jsem sice ve všem průměrná, ale je v nás, jak chceme být nebo jak chceme fungovat, takže si myslím, že kdybych chtěla, tak toho určitě dosáhnu, jako všech věcí“ [Respondentka D5].

Třetí typ horního segmentu povolání byl ve výpovědích žáků představen v podobě vedoucího se všeobecným přehledem. Takového jedince popisovali tím, že vyzdvihovali jeho schopnost porozumět a naslouchat ostatním, což jsou vlastnosti nahrazující běžnější rys členů vedení, kterým je důraznost. Představený vedoucí typ dosahuje vyšších pozic na pracovním

žebříčku skrz své nápady a schopnost učit se. Typickým reprezentantem je žák K6 navrhovaný za ideálního vedoucího největším počtem spolužáků. Je příkladem vůdčí osobnosti, která je kontrastem k představě vedoucího s nadřazeným přístupem k ostatním. Žáka K6 by si výrazná část třídy přála za ideálního vedoucího imaginární firmy, a to především pro jeho faktografické vědomosti, schopnost se vzdělávat a udržovat dobré mezilidské kontakty.

„Ředitelem by jako kluk byl asi K6, tomu bych věřila jako řediteli. On dokáže hodně logicky myslet. Ale jenom v té pozici, kdy by ho to fakt bavilo. Je tam spousta lidí, kteří se dobře učí, ale on by tu firmu podle mě dokázal vést. On toho hodně ví o světě, ví, co se kde děje a podobně. Asi ho to hodně baví. Určitě půjde na střední školu. A vím, že on by šel i na vysokou. On se dokáže naučit to, co by měl. Dokáže se všem přizpůsobit, všem rozumí. On není ten člověk, který jen velí, on by se snažil těm lidem i rozumět“ [Respondentka D4].

„Na organizátora by se hodil K6. Je v pohodě a fajn, umí komunikovat. Už na mě tak působí od začátku“ [Respondentka D2].

„Práci, co chci dělat já, by mohl dělat každý ze třídy. K6 podle mě bude lepší, protože se umí dobře vzdělávat, líp než já. Mohl by se dostat i na lepší pozici“ [Respondent K10].

„Ředitel by mohl být třeba K6. Je to kluk, co má asi ve všem znalosti. Umí se dopodrobna zajímat o to svoje, ví o tom cokoliv, tak si myslím, že by byl i v tomhle dobrý, byl by schopen se o to zajímat, zjistit si o tom, co nejvíc a pak tomu velet“ [Respondent K3].

Chování žáka K6 vykazuje též znaky velkého úsilí, avšak místo ve formě ambicí dosahovat vyšších sociálních postavení, spíše v podobě nabývání nových znalostí. Respondent K6 sám sebe nevnímá jako vhodného adepta na „vyšší“ pozici. Nepopisuje se přímo jako ředitel či vedoucí, veden obavou, že pokud by vyčníval, vymezil by se z kolektivu a ztratil by tím svou společenskou oblibu, na které si velmi zakládá.

„Ideální práce by byla podvedoucí v (...) firmě. Podřízené bych úplně nechtěl, ale asi bych je měl. Nadřízené bych měl určitě. Já bych na jednu stranu chtěl být nadřízený, na druhou stranu nevím, pak mě všichni dole nesnášej. Těžko říct. Třeba bych po nich něco chtěl, na co nebyli zvyklí, a to většinou zaměstnanci nemají rádi. Ale možná by mě to i bavilo, ředitel je vždycky nejlepší“ [Respondent K6].

4.4.3 Střední segment

Reprezentanty pracovních pozic považovaných za „normální“ označovali studenti za „většinu“. Když žáci vybírali vhodné kandidáty na určité profese, nejrychleji nalézali reprezentanty „vyššího“ segmentu. Poté s určitou nervozitou nominovali některé spolužáky na

práce, které by sami nechtěli dělat. Při svém výčtu představitelů povolání se teprve na konci dostali ke střední úrovni, do níž řadili všechny ostatní spolužáky. S pomyslnou většinou spojovali i pozici určenou pro svou vlastní osobu v rámci imaginární firmy. Jelikož by si respondenti přáli získat pracovní post s vyšším společenským postavením, a s tím souvisejícím lepším finančním ohodnocením, a zároveň by nechtěli poutat velkou pozornost vymezením se vůči většině a následným zařazením se k hraniční úrovni hierarchie zaměstnání, umístili by sami sebe na pozice nacházející se ve vyšší části středního segmentu. Obavy z přílišné odpovědnosti a vyčlenění se z kolektivu mnohdy žáky vedly k tomu, že se viděli na pozici nižšího vedoucího, který již má určité pravomoci na specifickém oddělení, ale nedisponuje plnou odpovědností za celou firmu, čímž si zachovávají přátelské vztahy v kolektivu. Do kategorie „normálního“ povolání se řadili jak studenti označovaní za vedoucí typy, tak i ti, které jejich spolužáci viděli jako méně šikovné a snaživé, čímž jim prorokovali nižší prestiž. Tendence téměř celé třídy vnímat svou vlastní profesní budoucnost za běžnou a odpovídající aspiracím spolužáků odpovídá poznatkům studie Mariah Evansové a Jonathana Kelleyho, kteří popsali, jak lidé posuzují svoji třídní pozici na základě svého bezprostředního okolí [Bottero 2004: 997-998].

„Doufám, že bych na rozhodování nebyla sama, protože udělat sama taková rozhodnutí, to je pro mě opravdu nadlidskej úkol. Nechtěla bych tím nikoho poškodit“ [Respondentka D10].

„Nechtěla bych být ten člověk, kterého podřízení nemají rádi, jako je třeba ten šéf. Většina lidí nemá rádo šéfa, protože je nepříjemný. Ten pod ním je zrovna takový člověk, který je sice komandovaný od šéfa, ale zase není tak nepříjemný na ty, co to mají dělat“ [Respondentka D9].

„Potřeboval bych nějaké zaměstnance, tak dva podřízené. Nade mnou by byl jeden šéf. Hodím se na to, protože se dokážu přizpůsobit názorům ostatních vlastně, takže kdyby mi někdo řekl, že to vlastně není dobrý, tak se to vlastně pokusím udělat jinak. To je na takovou pozici důležitý. Poslouchat taky ostatní“ [Respondent K2].

„Asi by někdo šéfoval mně a asi i já bych šéfoval někomu“ [Respondent K3].

Studenti se skrz popis svého dospělého pracujícího já v dospělosti označují za „střed“ vymezující se vůči skupině „dole“, kterou dle Bourdieuho vnímají jako referenční bod, díky jemuž se automaticky staví proti nízkému sociálnímu postavení [Bottero 2004: 989]. Respondenti svou budoucí pozici definují též jako tu, která není „šéfovská“, protože i ta je obestřena rysy, s nimiž by nechtěli být spojováni. Za nesympatickou vlastnost „vedoucích“

pozic považují především aroganci. Jelikož nechtějí působit jako jedinci, kteří se nesnaží, a zároveň nechtějí být spojováni s negativními vlastnostmi elit, raději se řadí do prostoru mezi těmi „dole“ a těmi „nahore“.

4.4.4 Dolní vrstva

Určit někoho jako zástupce dolní vrstvy bylo pro většinu respondentů velmi obtížné z důvodu vnímané stigmatizace takového zařazení. Mezi identifikované aspekty, které by spolužáky kvalifikovaly do nižší sociální skupiny, se nejčastěji objevovala určitá míra neprůbojnosti, většinou definovaná jako tichá povaha. Introvertnímu chování dotazovaní často přisuzovali negativní aspekty, neboť nemluvní spolužáci na ně působili jako nespolehliví lidé, kteří během svého studia nezískali dostatečné znalosti. Tišší žáci mohou dle jejich názoru vykonávat pouze podřadná zaměstnání, a pro takovou práci je základní škola dostatečnou kvalifikací. Při zařazování spolužáků do dolní třídy docházelo k výraznému rozporu mezi reálnou aspirací zmiňovaného respondenta a pozicí mu přisuzovanou spolužáky. Například student K8, který byl několika spolužáky označen jako vhodný kandidát na podřadnou práci, má ve skutečnosti podanou přihlášku na střední školu a aspiruje i na vysokoškolské vzdělání. Práce přisuzované dolní vrstvě studenti často hodnotili jako nezbytný prvek pro bezproblémové fungování společnosti. Jedná se ale podle jejich názoru o sociální postavení, do které by se dostat nechtěli, a ani by nikomu nepřáli, aby do této skupiny „klesl“. Podobný případ jako u studenta K8 se objevil i u respondenta K7, který byl spolužačkou D6 navržen na základě svého neprůbojného chování na společensky stigmatizující pozici uklízeče, sám však tuto práci považuje za nedůstojnou a podřadnou a zdráhá se někoho do ní přiřadit. Rozpor mezi sebeidentifikací se jako člena střední profesní vrstvy a neúspěšným postavením přisuzovaným spolužáky je patrný i na pohledu žáka K11, který se spontánně řadí do průměru, ač byl některými žáky klasifikován do dolní třídy. Do střední třídy aspirovali i studenti, jejichž rodiče měli povolání, která byla respondenty označována v průběhu rozhovoru za podřadná. Výsledky analýzy hodnocení dolní vrstvy korespondují s poznatkem Mika Savageho, že se lidé spadající do nižších sociálních vrstev oproti své výchozí skupině vymezují [Bottero 2004: 989-991].

Tendence neuspět byla přisuzována i nedostatečné snaze a z toho pramenícím špatným školním výsledkům. Úsilí bylo vnímáno jako cesta, jak se z této nepříznivé situace vymanit.

„K7 by se hodil na uklízeče, protože on je takový tichej hodně a jakože taky prakticky on moc nemluví a myslím, že on by nemohl na toho asistenta, protože tam musíte mít hodně tu sebedůvěru a mluvit a taky by nemohl sem, protože nemá tolik znalostí“ [Respondentka D6].

„Kdybych někoho určil na uklizení, tak bych ho hrozně shodil, protože je to podřadná práce, musel by si myslet, jak je blbej nebo něco takovýho. Určil bych někoho, kdo by tam jenom neuklízěl, ale dělal by i jiné věci. Taky by něco sestavoval, aby si nepřipadal tak podřadně. Určil bych třeba K11. Někdo to prostě dělat musí. Na něho by to padlo prostě. Nezaslouží si to. Nikdo není prostě dělanej na to, že by tam prostě jen uklízel“ [Respondent K7].

„Já bych se řadil do tý střední. To je jakože takovej normál“ [Respondent K11].

„K8, to je takový tichý člověk. Ten by byl uklízeč. Je takový nespolehlivý. Kdybych mu něco řekla, tak by pak dělal určitě něco jiného. Uklízeč, to je taková ta práce, jak děláš pořád to samé. Jenom meteš, nebo jako uklízíš. Vzdělání by měl základní. To bohatě stačí. To by byl ten nejvíc podřadný člověk tam“ [Respondentka D9].

„Ve škole to moc nejde K4. On podle mě není hloupý, jen je líný a nechce. Nemá moc dobré známky, ale myslím, že kdyby zabral, tak by to bylo lepší. On by spíš ve firmě vyráběl. Kdyby zapracoval, tak se to určitě může změnit“ [Respondent K3].

Výzkum ukázal, že i mezi žáky funguje stratifikační model srovnatelný s dospělou populací. Poznatky odpovídají výsledkům studie *Vnímání a utváření sociálních distancí a třídních nerovností v české společnosti*. Zde je patrné, že převládá tendence identifikovat se jako „normální“ člověk a vymezit se vůči skupině „ti dole“ a „ti nahoře“. „Ti dole“ jsou mnohdy považováni za neschopné a „ti nahoře“ za všehoschopné [Kolářová, Vojtíšková 2008: 83]. Kvalitativní rozhovory realizované s respondenty chystajícími se na střední školu indikují, že zařazení se do vyšší úrovně je pro žáky více přijatelné, než spadat do „podřadné“ dolní vrstvy. Důležitým prvkem je, že podle žáků stratifikaci neurčují ani tak vrozené schopnosti a talent, ale snaha a úsilí.

4.5 DÍLČÍ SHRNU TÍ ANALYTICKÉ ČÁSTI

4.5.1 Úloha povolání při definování a formování sociálních nerovností

Princip vykonávat nějaké povolání je žáky považován za samozřejmý. Motivace studentů pracovat nemá jen ekonomický rozměr, ale též se jedná o stratifikační ukazatel, podle něhož člověk získá určité společenské postavení. Žáci jsou přesvědčeni, že samotným nástupem do pracovního procesu automaticky nabydou všemi snadno rozeznatelnou pozici v hierarchicky rozloženém spektru profesí. I když zatím nedisponují konkrétním postavením na základě zastávané pracovní funkce, aktivně nad svým budoucím zaměstnáním přemýšlejí, přičemž většinou preferují taková, ke kterým se váže všeobecná úcta, anebo nejsou alespoň vystavena společenskému despektu. Z daného důvodu svou volbu následného studia uzpůsobují tak, aby vedla v budoucnosti k získání dobrého sociálního postavení. Při kategorizaci druhů zaměstnání nejprve žáci určili jednu dimenzi činností založených především na intelektuálních schopnostech a druhou, která spočívá hlavně v manuální činnosti. Tyto dvě dimenze stratifikačně pokládají za dvě protilehlé strany vertikální stupnice, kdy první zmíněnou dimenzi spojují většinou s vyšším společenským postavením a tu druhou naopak spíše s nižším. Stratifikační úlohu povolání chápou zejména na bázi objektivizovaného společenského jazykového systému, ze kterého využívají nejčastěji výrazy „nejvyš“, „normální“ a „nejniž“ pro porovnávání pracovních pozic mezi sebou. Řadová běžně fungující firma je podle studentů organizačně členěna tak, že nabízí kategorie pracovních pozic nejčastěji označovaných za „vedoucí“, „normální“ a „podřadná“. Žáci tyto skupiny rozlišují přirozeně na základě segmentujících vlastností. V každé z těchto tří hierarchicky vymezených kategorií se podle nich nachází jedinci spojovaní podobnými specifickými charakteristikami. Při identifikaci vhodných reprezentantů do jednotlivých kategorií studenti váhali s určením kandidáta dolní vrstvy, jelikož nechtěli vyjádřit despekt k danému spolužákovi kvůli negativně asociované vlastnosti „nejniž“. Na druhou stranu představitele vedoucích pozic s vyjádřením mnoha superlativů jmenovali nejdříve a bez obav. Jako poslední byly definovány profese v prostoru hierarchicky seskupených pozic „uprostřed“. Jednalo se o práce s „průměrnou“ náročností a zodpovědností, které se i tak vázaly k pozitivním asociacím a zároveň poskytovaly svému vykonavateli určité sociální postavení bez rizika získání výrazné pozornosti, jež se pojila s vyšší i nižší kategorií profesí. Střední segment se vymezuje vůči těm „nejniž“, ale současně i oproti těm „nejvyš“. Za ideálního vedoucího byl považován žák, ke kterému se ve třídě pojí velká pozornost, poněvadž disponuje velkým objemem sociálního kapitálu nabytého právě skrz vzdělanostní část kulturního kapitálu. Distinkce mezi kategoriemi se symbolicky konstruuje prostřednictvím viditelných či snadno rozeznatelných rysů, kterými jsou podle žáků především formy budování

sociálních vztahů, projevy finanční situace a důkazy o pracovní činnosti nejsnáze patrnými přes pracovní oděv. Navazování kontaktů mezi zástupci odlišných segmentů viditelně rozpoznatelných mezi sebou považují za narušování daného hierarchického systému společenského postavení.

4.5.2 Úloha vzdělání při definování a formování sociálních nerovností

Studenti jsou motivováni nastoupit do dalšího stupně studia zejména kvůli jeho následné využitelnosti při hledání a vykonávání pracovních pozic s kladně hodnoceným společenským postavením. Navazující vzdělání je podstatnou součástí kulturního kapitálu vnímaného studenty za pomyslný výtah, který je dopraví ke kladně hodnoceným pozicím. Nepokračování ve studiu po dokončení základní školy by pokládali za automatické umístění sebe sama na hierarchicky nižších pracovních postech. Z výpovědí studentů je patrné, že vzdělání nepovažují za indikátor určující společenské postavení přímo. Jeho úloha je v tomto smyslu zásadní, nicméně doprovází ke stratifikujícímu indikátoru povolání. Formální studijní výsledky považují za prokázání nikoliv pouze získaných znalostí, ale naopak zvláště za projev specifického společensky žádaného souboru vlastností a schopností, kterého snadněji nabývají potomci dominantního segmentu společnosti. Nicméně tímto souborem mohou disponovat všichni bez ohledu na své výchozí sociální prostředí, a proto je tento systém žáky vnímán za spravedlivý. Jednotlivé stupně vzdělání jsou dle nich důkazem určitých kompetencí vhodných pro výkon různých zaměstnání. Žáci nepovažují absolventy vyššího studia, než toho středoškolského, vždy za ty nejnadanější, nýbrž za ty, kteří vykazují větší míru úsilí. Snaha je považována za hlavní povahový rys, dokonce i za nejdůležitější faktor, podle jehož rozdílné úrovně se lidé samovolně kategorizují v rámci výše zmíněných skupin povolání, přičemž nejvýnosnější je projevit úsilí skrz dovršení středoškolského studia. Pokračovat ve vyšším odborném a vysokoškolském studiu je podle respondentů znakem většího úsilí, které sice ulehčuje dosahování hierarchicky výše umístěných pozic, avšak lze ho prokázat také samostudiem či praxí i mimo školní prostředí. Úspěšně složená maturitní zkouška je tázanými studenty vymezena jako nenahraditelný faktor pro dosažení všech druhů profesí nad kategorií definovanou jako „níž“. Pokud někteří žáci upřednostňují vliv sociálního kapitálu nad kulturním při dosahování společenského postavení, považují i tak studijní schopnosti za hlavní činitel určující úspěch v navazování výnosných společenských styků. Z daného důvodu studenti u spolužáků dokáží odhadnout na základě jejich vlastností a schopností, které vykazují ve škole, předpokládanou pracovní pozici v typické firmě, a to i přesto, že zatím nedisponují profesí získaným postavením. Na respektovanou „vedoucí“ pozici by respondenti nominovali

spolužáky projevující ve škole nadprůměrné úsilí, které od nich očekávají právě i v budoucím studijním a pracovním snažení. Sami sebe si představovali většinou ve středním segmentu, jelikož nepředpokládali zatím výraznou odlišnost od spolužáků v budoucím nejvyšším absolvovaném stupni vzdělání. Za náchylné k propadu do dolní vrstvy společnosti byli označováni ti tzv. nekomunikativní. Spolužáci verbálně neprojevující své vědomosti mohou údajně vykonávat jen „podřadné“ práce, neboť pouze pro takové pozice je u nich očekávaná základní úroveň dosaženého vzdělání dostatečnou kvalifikací. Nejnižší společenskou prestiž zasluhují dle studentů lidé, kteří nepracují a přitom nestudují, anebo získali svou pracovní pozici pomocí zneužívání svého sociálního kapitálu.

5. ZÁVĚR A DISKUZE

Bakalářská práce předkládá explanaci zkušeností žáků deváté třídy se sociálními distancemi mezi jimi vnímanými společenskými vrstvami, uskutečněnou za pomoci studia příslušné literatury a analýzy empirických dat. Výzkumné otázky jsou zodpovězeny prostřednictvím sesbíraných kvalitativních rozhovorů navázaných na v teoretické části nabytá zjištění o obecném fungování sociální stratifikace, formách kapitálu vymezujících obsah nerovností a základních hierarchických segmentech společnosti spolu s vlivem povolání a vzdělání na jejich vymezení. Práce si klade za cíl vysvětlit představy studentů, které stály za jejich osvojením si konkrétních sociálních významů přisuzovaných profesním pozicím a určitým etapám studia při akceptování společenské stratifikace. Názory žáků o stratifikačním významu pracovních činností a jednotlivých stupňů studia jsou vytvářeny a reprodukovány během prožitých sociálních interakcí s dospělými osobami i s vrstevníky. Nerovně uspořádané sociální realitě žáci přikládají určitou legitimitu zejména díky užívaným jazykovým prostředkům „výš“, „normální“ a „níž“.

Takto definované verbální výrazy jsou spojovány se třemi žáky vymezenými segmenty pracovních pozic, jejichž reprezentanti se liší obsahem specifických vlastností a znalostí. Sociální prostor spojují s kategoriemi, kterými jsou velmi respektovaná zaměstnání, profese s neutrálním či spíše pozitivním hodnocením a pracovní činnosti vnímané jako nechtěné a vykonávané jen z nutnosti. Jedním ze zásadních předpokladů pro výkon práce v jednotlivých vertikálně umístěných kategoriích je nejvyšší stupeň absolvovaného vzdělání. Dobré studijní výsledky jsou osvědčením jedince o tom, že vyznává společensky vysoce ceněnou hodnotu snahy a ty jej tak kvalifikují do středního či vyššího segmentu. Pokud jedinec naopak nevykazuje většinově definovanou tzv. dostatečnou snahu, může si tím způsobit propad do nejnižší sociální vrstvy. Vykonávané povolání vymezuje společenské postavení zástupců segmentů a úsilí prokázané studijními úspěchy legitimizuje distinkce mezi nimi. Doprovodným výsledkem bakalářské práce je pochopení, jak vědomí žáka deváté třídy o nevyhnutelnosti zapojení se do těchto nerovností ovlivňuje jeho volbu budoucího studia a následného zaměstnání. Nejvyšší dosažené vzdělání se ukázalo v představách žáků jako nejdůležitější indikátor ovlivňující umístění v rámci vertikálně odlišených profesních kategorií, protože je osvědčením důležitých lidských dispozic.

Přínosem práce je stěžejně objasnění, jakým způsobem se profesní a edukační principy sociální stratifikace promítly do uvažování žáků devátého ročníku. Vědomí socioekonomických nerovností se ukázalo být velmi silné a působilo na žáky i při volbě

budoucího studijního a profesního směřování. Výběr střední školy považují studenti za iniciační krok v umístění sebe sama v rámci hierarchie povolání, přičemž skrz aspiraci na absolvování středoškolského studia ukončeného maturitní zkouškou prezentují, že si chtějí zajistit vstup minimálně do středního segmentu. Své výsledné společenské postavení žáci chápou v kontextu blízkého sociálního okolí. Jelikož spolužáci aspirují též na získání středoškolského vzdělání zakončeného maturitní zkouškou, tak většinou sebe sama označují za reprezentanty „normálních“ profesí.

Práce nemá za cíl podat vyčerpávající analýzu všech aspektů role povolání a vzdělání při konstruování a reprodukování sociálních nerovností, ale spíše má být náhledem, který by mohl dopomoci k hlubšímu porozumění vymezených principů vnímání společenské stratifikace na základě odlišných profesí a rozdílných stupňů vzdělání zprostředkovaných skrze představy žáků jedné deváté třídy. Pozitivním aspektem a zároveň hlavním limitujícím faktorem práce je studium jednoho případu, který navíc není v podstatě součástí takto vymezených nerovností, ale každopádně na něj působí, což přináší specifický úhel pohledu. Pro ověření, zda je v porozuměních žáků reprodukována podoba společenské stratifikace vnímána srovnatelně s dospělou populací, by bylo potřeba ještě provést srovnatelný výzkum právě i na dospělých respondentech.

Nové poznatky by mohlo přinést i porovnání žáky tolik vyzdvihované úlohy snahy při dosahování společenského postavení společně s názory o vlivu úsilí vyjádřených respondenty, kteří již spadají do nějakého ze zmíněných trojdimenzionálních segmentů sestavených z odlišných profesních pozic a úrovně dokončeného vzdělání. Jelikož všichni dotázaní respondenti mají v plánu nastoupit na studijní obory zakončené maturitní zkouškou a letos jsou nově zavedeny jednotné přijímací zkoušky právě na tyto obory, tak by bylo zajímavé odhalit, jestli nyní hůře dostupný benefit využitelný na trhu práce, tedy absolvované maturitní studium, či nemá žáky přisuzovanou větší důležitost, než by například měl ve výpovědích aktuálních studentů prvního ročníku středoškolského maturitního studia, kteří se nemuseli zúčastnit těchto přijímaček. I pokud by se neaspirovalo na komparativní výzkum, stálo by například za uvážení prohloubit získaná zjištění podrobnějším rozkrytím míry, jakou jsou jednotlivé představy konstruovány na základě mediálního obrazu konkrétních povolání a vzdělávacích stupňů, případně identifikací, zda kulturní prezentace v médiích působí rozdílně podle genderu.

POUŽITÉ ZDROJE

BECKER, Uwe. Class Theory and the Social Sciences: Erik Olin Wright on Classes. *Politics & Society*. 1989. Vol. 17, no. 1; pp. 67-88. Dostupné z: <http://journals.sagepub.com.ezproxy.is.cuni.cz/doi/pdf/10.1177/003232928901700103>

BERGER, Peter L. a Thomas LUCKMANN. *Sociální konstrukce reality: pojednání o sociologii vědění*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999. ISBN 80-85959-46-1.

BOTTERO, Wendy. Class Identities and the Identity of Class. *Sociology*. 2004. Vol. 38, no. 5; pp. 985-1003. Dostupné z: <http://journals.sagepub.com.ezproxy.is.cuni.cz/doi/pdf/10.1177/0038038504047182>

BOURDIEU, Pierre. *Teorie jednání*. Praha: Karolinum, 1998. ISBN 80-7184-518-3."

CERMAT. *Bližší podrobnosti k organizaci konání jednotné přijímací zkoušky pro školní rok 2016/2017*. Praha: Centrum pro zjišťování výsledků vzdělávání. 2016. [vid. 5. 5. 2017]. Dostupné z: <http://www.cermat.cz/organizace-jednotne-prijimaci-zkousky-1404035401.html>

DISMAN, Miroslav. *Jak se vyrábí sociologická znalost: příručka pro uživatele*. 4. dotisk 3. vyd. Praha: Karolinum, 2007. ISBN 978-80-246-0139-7.

COLEMAN, James S. Social Capital in the Creation of Human Capital. *American Journal of Sociology*. 1988. Vol. 94; pp. 95–120. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/pdf/2780243.pdf>

DESAN, Mathieu Hikaru. Bourdieu, Marx, and Capital: A Critique of the Extension Mode. *Sociological Theory*. 2013. Vol. 31, no. 4; pp. 318-342. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/pdf/43187343.pdf>

GALE, Trevor and Stephen PARKER. To aspire: a systematic reflection on understanding aspirations in higher education. *The Australian Educational Researcher*. 2015. Vol. 42, no. 2; pp. 139-153. Dostupné z: <http://link.springer.com/article/10.1007/s13384-014-0165-9>

GOFFMAN, Erving. *Všichni hrajeme divadlo: sebezprezentace v každodenním životě*. Praha: Nakladatelství Studia Ypsilon, 1999. ISBN 80-902482-4-1.

GOLDTHORPE, John. Class analysis and the reorientation of class theory: the case of persisting differentials in educational attainment. *The British Journal of Sociology*. 1996. Vol. 47, No. 3; pp. 481-505. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/pdf/591365.pdf>

GOLDTHORPE, John. Social Stratification in Industrial Society. *The Sociological Review*. 1960. Vol. 8, 1_suppl; pp. 97-122. Dostupné z: <http://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1111/j.1467-954X.1960.tb03655.x>

GOLDTHORPE, John. Two Oppositions in Studies of Class: A Reflection. In: LAREAU, Annette and Conley DALTON. *Social class: how does it work?*. New York: Russel Sage Foundation 2008. pp. 350-353. ISBN 9780871545060.

HAVLOVÁ, Jitka. *Profesní dráha ve 20. století: úvod do sociologie povolání*. Praha: Karolinum, 1996. ISBN 80-7184-220-6.

HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. Čtvrté, přepracované a rozšířené vydání. Praha: Portál, 2016. ISBN 978-80-262-0982-9.

JENKINS, Richard. Categorization: Identity, Social Process and Epistemology. *Current Sociology*. 2000. Vol. 48, no. 3; pp. 7-25. Dostupné z: <http://journals.sagepub.com.ezproxy.is.cuni.cz/doi/pdf/10.1177/0011392100048003003>

JULIEN, Chris. Bourdieu, Social Capital and Online Interaction. *Sociology*. 2014. Vol. 49, no. 2; pp. 356-373. Dostupné z: <http://journals.sagepub.com.ezproxy.is.cuni.cz/doi/pdf/10.1177/0038038514535862>

KAISEROVÁ, Ida. Sociální konstruktivismus Petera Bergera a Thomase Luckmanna (v zrcadle české sociologie). In: ŠUBRT, Jiří a kolektiv. *Soudobá sociologie II (Teorie sociálního jednání a sociální struktury)*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2008. s. 277-308. ISBN 978-80-246-1413-7.

KAPR, Jaroslav. Prestiž povolání. *Sociologický časopis*. 1967. Roč. 3, č. 6; s. 740-748. Dostupné z: http://sreview.soc.cas.cz/uploads/9506d7d72ed8f3a4d6a3bda7bd20bd0bddc448fa_Prestiž%20povolani.pdf

KATRŇÁK, Tomáš a Petr FUČÍK. *Návrat k sociálnímu původu: vývoj sociální stratifikace české společnosti v letech 1989 až 2009*. Brno: Masarykova univerzita, 2010. Sociologická řada (CDK), sv. č. 10. ISBN 978-80-210-5489-9.

KATRŇÁK, Tomáš. *Odsouzení k manuální práci: vzdělanostní reprodukce v dělnické rodině*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2004. Studie (Sociologické nakladatelství), sv. 39. ISBN 80-86429-29-6.

KATRŇÁK, Tomáš. *Třídní analýza a sociální mobilita*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2005. Sociologická řada, sv. č. 2. ISBN 80-7325-067-5.

KAUFMANN, Jean-Claude. *Chápající rozhovor*. 1.vyd. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2010. ISBN 978-80-7419-033-9.

KELLER, Jan. *Tři sociální světy: sociální struktura postindustriální společnosti*. 2. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2011. Studie (Sociologické nakladatelství). ISBN 978-80-7419-044-5.

KELLER, Jan a Lubor TVRDÝ. *Vzdělanostní společnost?: chrám, výtah a pojišťovna*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2008. Studie (Sociologické nakladatelství). ISBN 978-80-86429-78-6.

KOLÁŘOVÁ, M., VOJTÍŠKOVÁ, K. *Vnímání a utváření sociálních distancí a třídních nerovností v české společnosti*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, v.v.i., 2008. ISBN 978-80-7330-155-2.

KUBÁTOVÁ, Helena. Pierre Bourdieu a teorie symbolické směny. In: ŠUBRT, Jiří a Jan BALON, ed. *Teorie jednání: jeden koncept, mnoho koncepcí*. Praha: [Univerzita Karlova, Filozofická fakulta], 2008. s. 41-55. ISBN 978-80-7308-219-2.

LAMONT, Michèle and Annette LAREAU. Cultural Capital: Allusions, Gaps and Glissandos in Recent Theoretical Developments. *Sociological Theory*. 1988. Vol. 6, no. 2; pp. 153-168. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/pdf/202113.pdf>

LAMONT, Michèle and Virág MOLNÁR. The Study of Boundaries in the Social Sciences. *Annual Reviews*. 2002. Vol. 28; pp. 167-195. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/pdf/3069239.pdf>

MATĚJŮ, Petr a Klára VLACHOVÁ et al. *Nerovnost, spravedlnost, politika: Česká republika 1991-1998*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000. Studie, 21. sv. ISBN 80-858-5082-6.

MCDONALD, Paula, PINI, Barbara, BAILEY, Janis and Robin PRICE. Young people's aspirations for education, work, family and leisure. *Work, Employment and Society*.

2011. Vol. 25, no.1, pp. 68-84. Dostupné z:
<http://journals.sagepub.com.ezproxy.is.cuni.cz/doi/pdf/10.1177/0950017010389242>

Městská část Praha 8. *Počty tříd a žáků ZŠ MČ Praha 8 ke dni 30.09.2016*. 2016. [vid. 5. 5. 2017]. Dostupné z: <https://www.praha8.cz/Zakladni-skoly.html>

MŠMT. *Informace k přijímacímu řízení na střední školy pro školní rok 2016/2017*. Praha: Soubor pedagogicko-organizačních informací na školní rok 2016/2017. 2016. [vid. 5. 5. 2017]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/stredni-vzdelavani/informace-k-prijimacimu-rizeni-na-stredni-skoly-pro-skolni>

MŠMT. *Statistická ročenka školství*. 2017. [vid. 5. 5. 2017]. Dostupné z: <http://toiler.uiv.cz/rocenka/rocenka.asp>

OMODEI, Roslyn A. Beyond the Neo-Weberian Concept of Status. *The Australian and New Zealand Journal of Sociology*. 1982. Vol. 18, no. 2; pp. 196-213. Dostupné z: <http://journals.sagepub.com.ezproxy.is.cuni.cz/doi/pdf/10.1177/144078338201800206>

REICHEL, Jiří. *Kapitoly metodologie sociálních výzkumů*. Praha: Grada, 2009. ISBN 978-80-247-3006-6.

SAK, Petr. *Proměny české mládeže: česká mládež v pohledu sociologických výzkumů*. Praha: Petrklíč, 2000. ISBN 80-7229-042-8.

ŠAFR, Jiří. Sociální distance a interakce: relační přístup ke studiu stratifikace. In: ŠAFR, Jiří a kol. *Sociální distance, interakce, relace a kategorizace: alternativní teoretické perspektivy studia sociální stratifikace*. Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky, 2008, s. 11-44. ISBN 978-80-7330-146-0.

ŠAFR, Jiří. *Životní styl a sociální třídy: vytváření symbolické kulturní hranice diferenciací vkusu spotřeby*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2008. Sociologické disertace. ISBN 978-80-7330-154-5.

ŠANDEROVÁ, Jadwiga. *Sociální stratifikace: problém, vybrané teorie, výzkum*. Praha: Karolinum, 2004. ISBN 80-246-0025-0.

ŠANDEROVÁ, Jadwiga. Hlavní proudy teorie a výzkumu sociální stratifikace. In: ŠUBRT, Jiří a kolektiv. *Soudobá sociologie II (Teorie sociálního jednání a sociální struktury)*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2008. s. 277-308. ISBN 978-80-246-1413-7.

SCHWALBE, M., S. GODWIN, D. HOLDEN, D. SCHROCK, S. THOMPSON and M. WOLKOMIR. Generic Processes in the Reproduction of Inequality: An Interactionist Analysis. *Social Forces*. 2000. Vol. 79, no. 2; pp. 419-452. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/pdf/2675505.pdf>

SIMMEL, Georg. Móda. In: SIMMEL, Georg. *Peníze v moderní kultuře a jiné eseje*. Vyd. 2. Praha: Sociologické nakladatelství, 2006. s. 100-131. Klas (Sociologické nakladatelství). ISBN 80-86429-59-8.

SMETÁČKOVÁ, Irena (ed.). *Genderové aspekty přechodu žáků a žákyň mezi vzdělávacími stupni. Zpráva z výzkumu, interní publikace*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, v.v.i., 2005. Dostupné z: https://is.muni.cz/el/1441/jaro2010/TE2BP_SVP/um/Genderove_aspekty_prechodu_zaku_a_zakyn_mezi_vzdelavacimi_stupni.pdf

STRAUSS, Anselm L. a Juliet CORBIN. *Základy kvalitativního výzkumu: postupy a techniky metody zakotvené teorie*. Brno: Sdružení Podané ruce, 1999. SCAN. ISBN 80-85834-60-X.

ŠMÍDOVÁ, Olga. Jak se dělají sociální nerovnosti diskurzivně. In: ŠAFR, Jiří a kol. *Sociální distance, interakce, relace a kategorizace: alternativní teoretické perspektivy studia sociální stratifikace*. Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky, 2008, s. 99-122. ISBN 978-80-7330-146-0.

ŠVARŤÍČEK, Roman a Klára ŠEĎOVÁ. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-313-0.

TILLY, Charles. Relational Studies of Inequality. *Contemporary Sociology*. 2000. Vol. 29, no. 6; pp. 782-785. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/pdf/2654085.pdf>

VEBLEN, Thorstein. *Teorie zahálčivé třídy*. Přeložil Jana OGROCKÁ. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999. KLAS, 3. svazek. ISBN 80-85850-71-0.

WRIGHT, Erick Olin. A General Framework for the Analysis of Class Structure. *Politics & Society*. 1984. Vol. 13, no. 4; pp. 383-423. Dostupné z: <http://journals.sagepub.com.ezproxy.is.cuni.cz/doi/pdf/10.1177/003232928401300402>

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha č. 1: Návod s úkolem (text)

Příloha č. 2: Ukázková koláž D5 (obrázek)

Příloha č. 3: Ukázková koláž K2 (obrázek)

Příloha č. 4: Ukázková koláž D9 (obrázek)

PŘÍLOHY

Příloha č. 1: Návod s úkolem (text)

<p>Název bakalářské práce:</p> <p><i>EXPLANACE PROFESNÍCH A EDUKAČNÍCH PŘEDSTAV ŽÁKŮ JEDNÉ DEVÁTÉ TŘÍDY</i></p>	<p><u>Celkový čas:</u></p> <p>45 minut</p> <p>(+ cca 15 minut domácí příprava)</p>
<p><u>Příprava před rozhovorem</u> (domácí výroba koláže):</p>	<p>cca 15 minut</p>
<p>Chtěla bych Vás poprosit o přípravu koláže z šesti obrázků. Najděte prosím obrázky reprezentující Vás za 20 let, přičemž tři obrázky mají symbolizovat vzdělání, které během příštích dvaceti let plánujete absolvovat, a tři obrázky mají nějakou formou zobrazovat povolání, o němž uvažujete, že ho budete za dvacet let vykonávat. Představte si sami sebe ve věku cca 35 let a zamyslete se nad tím, co byste chtěli a mohli dělat za práci a jaké školy studovat. Nejsou žádné podmínky, odkud můžete obrázky čerpat a ani není vyžadováno, aby na nich bylo něco konkrétního. Stačí, když si při pohledu na ně představíte budoucí školu a budoucí povolání. Můžete je například vystříhnout z časopisu, vytisknout z počítače, či okopírovat z knihy. Záleží na Vás. Dané obrázky mají znázorňovat dosažené vzdělání a povolání, které v té době budete nejspíš vykonávat. Nemusí se jednat o konkrétní vzdělání a povolání, ale spíše, jaké bude splňovat podmínky, například jak náročné bude, v jakém odvětví bude, půjde skloubit s Vašimi koníčky a podobně. Obrázky vztahující se ke vzdělání nalepte na první půlku čtvrtky a obrázky vztahující se k zaměstnání na druhou půlku čtvrtky. Na koláž prosím uveďte iniciály Vašeho jména. Čtvrtku s obrázky prosím přineste na naše setkání. O obrázcích si poté budeme povídat. Děkuji.</p>	<p><i>Instrukce zadané před dotazováním</i></p>
<p><u>Rozhovor:</u></p>	<p>45 minut</p>
<p>Seznámení respondentů s projektem</p>	<p>3 minuty</p>
<p>Představení projektu a sebe, podání informací o důvěrnosti odpovědí a nahrávání rozhovoru, ujištění respondenta o tom, že neexistují dobré a ani špatné odpovědi, každá odpověď a případná poznámka je vítaná.</p>	
<p>Představení respondenta</p>	<p>5 minut</p>
<p>Nejprve bych tě chtěla poprosit, aby ses mi představil.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Zájmy • Kamarádi a spolužáci • Rodiče a sourozenci, jejich povolání 	

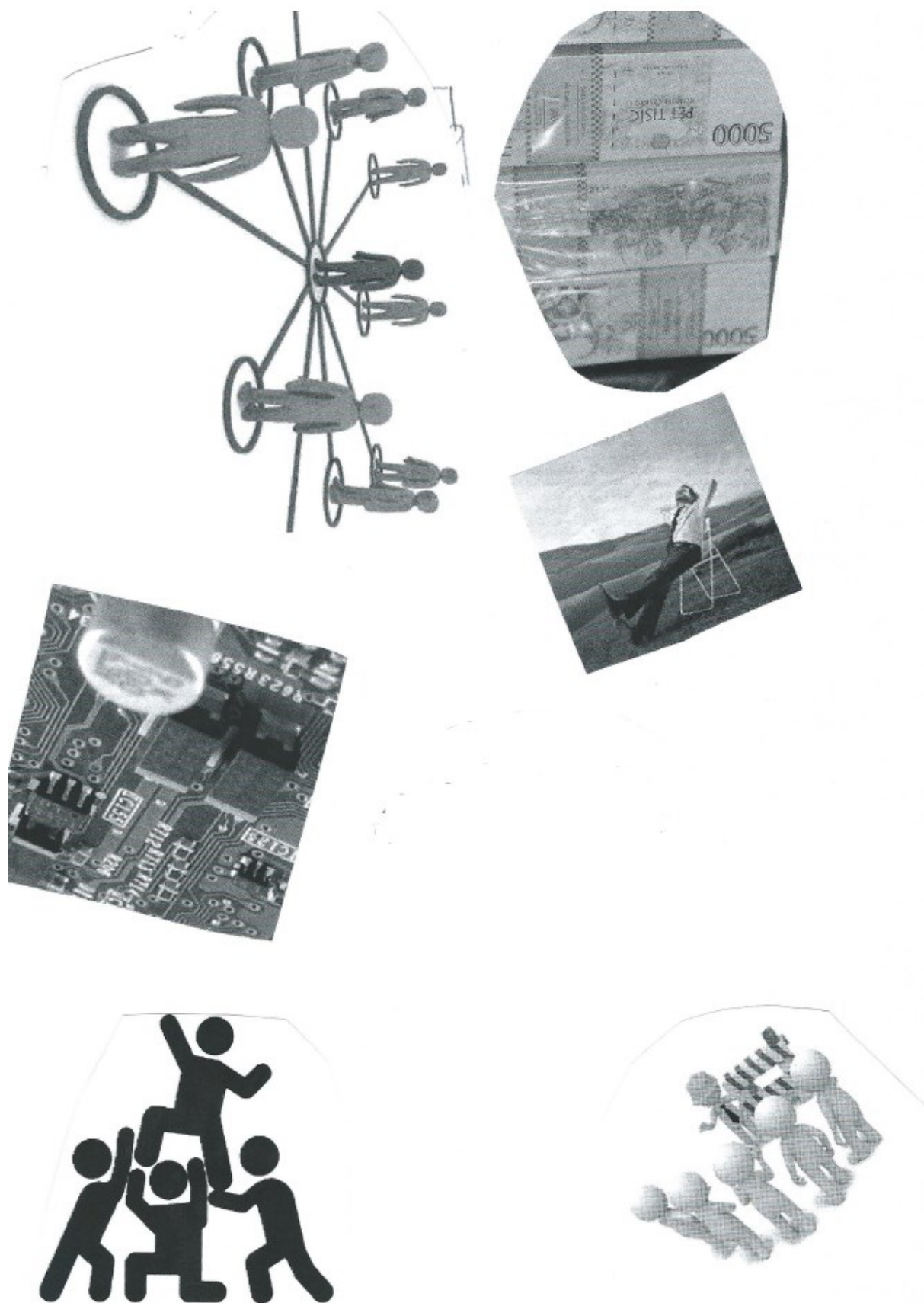
Edukační představy	10 minut
<p>Nyní bych se tě chtěla zeptat na několik informací o budoucí střední škole.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Podané přihlášky • Přínos vzdělání • Dopad na život v 35 letech • Vysvětlení výběru obrázků <p>Chceš jít na vysokou školu?</p> <ul style="list-style-type: none"> • Důvody a přínos • Vliv rodičů • Dopad na chování okolí 	<p><i>Využít koláže život</i></p> <p>(u vyučení s maturitou se ptát na nástavbové studium)</p>
Profesní představy	10 minut
<p>Nyní bych se tě ráda zeptala na to, co budeš dělat, až dokončíš školu.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Práce ihned po škole • Typ práce <p>Podívejme se spolu opět na koláž, kterou jsi připravil.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Plány na 20 let • Vysněné povolání • Alternativní práce <p>Až budeš danou práci mít, jak se budeš chovat k ostatním, jak se budou oni chovat k tobě?</p> <ul style="list-style-type: none"> • Pocit hrdosti • Přínosy a výhody • Zdroje informací <p>S jakými typy zaměstnání se můžeme v ČR setkat?</p> <ul style="list-style-type: none"> • Druhy • Členění 	<p><i>Využít koláže</i></p>
Sociální stratifikace, sociální distance	10 minut
<p>Láká tě povolání, které dělá táta či máma? Chtěl bys studovat stejnou školu, jakou studovali oni?</p> <ul style="list-style-type: none"> • Vliv rodičů • Situace oproti rodičům – lepší / horší • Pocit váženosti <p>Jakou práci myslíš, že budou dělat tvoji kamarádi? Představ si, že se přátelíte ještě za dvacet let.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Vzdělání • Koníčky • Bydlení • Očekávané vzájemné sympatie • Oblečení <p>Je ve třídě někdo, s kým si úplně nerozumíš?</p> <ul style="list-style-type: none"> • Důvody • Situace za 20 let <p>Oslava konce základní školy</p> <ul style="list-style-type: none"> • Kdo by s kým seděl 	

<ul style="list-style-type: none"> • Jak by to vypadalo za 20 let <p>Představ si imaginární firmu.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Jaká povolání se v ní vyskytují • Vlastní zaměstnání • Zařazení spolužáků • Schopnost pokrýt všechny pozice ve firmě <p>Myslíš si, že lidi při vzájemné komunikaci ovlivňuje skutečnost, jaká povolání vykonávají?</p> <ul style="list-style-type: none"> • Chování k lidem na základě jejich profese • Historický kontext <p>Firemní večírek</p> <ul style="list-style-type: none"> • Kdo by s kým seděl 	
<p>Vliv sociálního statusu na volbu školy a povolání</p>	<p>7 minut</p>
<p>Jak myslíš, že lidé dosahují svého společenského postavení?</p> <ul style="list-style-type: none"> • Vliv vzdělání a profese • Způsob ukázání postavení a váženosti • Jak své postavení ukazují • Seberealizace 	

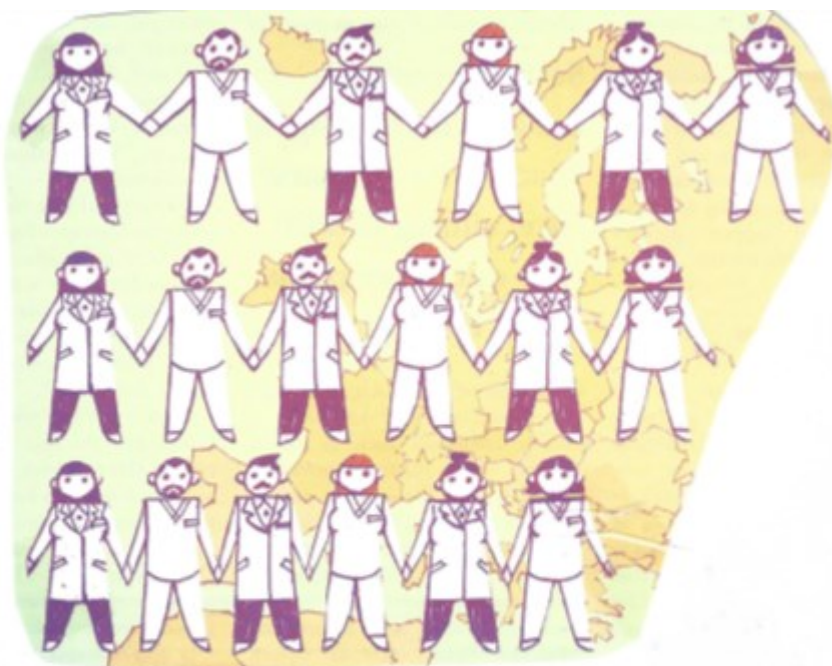
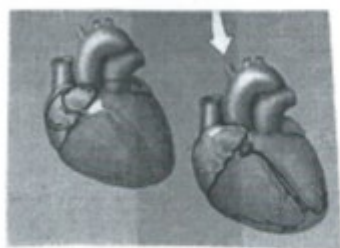
Příloha č. 2: Ukázková koláž D5 (obrázek)

Příloha č. 3: Ukázková koláž K2 (obrázek)

Příloha č. 4: Ukázková koláž D9 (obrázek)

Nikdo nemůže udělat
„VŠECHNO“, ale všichni
můžeme udělat „NĚCO“

